

IVAN PAVAO II. CENTESIMUS ANNUS

**Poštovana braćo, dragi sinovi i kćeri,
pozdrav vam i apostolski blagoslov!**

UVOD

1. Stota godina objavljivanja enciklike našega prethodnika časne uspomene Lava XIII. koja počinje riječima *Rerum novarum*¹ označava datum istaknute važnosti u suvremenoj povijesti Crkve, ali i u našem pontifikatu. Pripala joj je, naime, povlastica da je spominju svečani dokumenti vrhovnih svećenika počevši od njene četrdesete godišnjice pa do devedesete: može se reći da je njezin povijesni hod pratio ritam drugih spisa koji su je u istih mah dovodili u pamet i ostvarivali.²

Čineći to isto prilikom njene stote godišnjice, a na zahtjev brojnih biskupa, crkvenih ustanova, studijskih središta, poduzetnika i radnika, što su ga iznijeli bilo pojedinačno bilo kao članovi udruženja, želja nam je, u prvom redu, da zadovoljimo dugu zahvalnosti što ga cijela Crkva ima prema velikom papi i njegovu »besmrtnom dokumentu«.³ Želimo, također, pokazati kako *plodan sok* koji proizlazi iz toga korijena nije presahnuo tijekom godina, nego je, naprotiv, *bivao sve plodnijim*. To svjedoče razne inicijative što su prethodile, pratile i slijedile to slavlje, inicijative biskupskih konferencija, međunarodnih organizacija, sveučilišta i akademskih ustanova, profesionalnih društava i drugih ustanova i osoba u mnogim dijelovima svijeta.

2. Ova naša enciklika sudjeluje u tim svečanostima da bi zahvalila Bogu, od kojega dolazi »svaki dobar dar, svaki savršen poklon« (Jak 1, 17), što se poslužio dokumentom koji je Petrova Stolica objavila već prije sto godina čineći u Crkvi i u svijetu toliko dobra i donoseći toliko svjetla. Komemoracija što je ovdje upriličujemo tiče se Lavove enciklike, ali, u isti

¹ Lav XIII, Enciklika *Rerum novarum* (15. 5. 1891.): Leonis XIII. P.M. Acta XI. (Rim 1892.) 97-144.

² Pio XI., enc. *Quadragesimo anno* (15. 5. 1931.): AAS 23 (1931) 177 do 228; Pio XII., *Radioporuka* 1. 6. 1941.: AAS 33 (1941) 195-205; Ivan XXIII., Enc. *Mater et Magistra* (15. 5. 1961.): AAS 53 (1961) 401-464; Pavao VI., Apost. pismo *Octogesima adveniens* (14. 5. 1971.): AAS 63 (1971) 401-441.

³ Usp. Pio XI., Enc. *Quadragesimo anno*, III, n. n. mj. 228.

mah, i enciklika i drugih spisa naših predhodnika koji su pridonijeli da ona bude prisutna i djelotvorna u vremenu, stvarajući ono što će se nazvati »socijalnom doktrinom«, »socijalnim naukom« ili, također, »socijalnim magisterijem« Crkve.

Već se dvije enciklike što smo ih objavili u godinama svojega pontifikata odnose na valjanost toga nauka: *Laborem exercens*, o ljudskom radu, i *Sollicitudo rei socialis*, o suvremenim pitanjima razvitka ljudi i naroda.⁴

3. Sada namjeravamo predložiti da »ponovno čitamo« Lavovu encikliku, te pozivamo »da se osvrnemo unatrag«, na sam njezin tekst, kako bismo ponovno otkrili bogatstvo temeljnih načela što ih je formulirala u cilju rješavanja radničkog pitanja. No pozivamo također da »pogledamo uokolo«, na »nove stvari« koje nas okružuju i u kojima se nalazimo, da tako kažem, uronjeni, vrlo različite od »novih stvari« karakterističnih za posljednje desetljeće prošloga stoljeća. Pozivamo, na kraju, da »bacimo pogled u budućnost«, gdje se već nazire treće tisućljeće kršćanske ere puno nepoznanica, ali i obećanja. Nepoznanice i obećanja što izazivaju našu maštu i stvaralaštvo potičući i našu odgovornost kao učenika »jedinственog učitelja«, Krista (usp. Mt 23, 8), da pokazujemo put, da navješćujemo istinu i da posređujemo život što je On sam (usp. Iv 14, 6).

Tako će se opet potvrditi ne samo *trajna vrijednost takvoga nauka*, nego će se pokazati i *istinski smisao crkvene predaje*, koja, uvijek živa i vitalna, gradi na temelju što su ga udarili naši oci u vjeri, posebno na onom što su ga Crkvi prenijeli apostoli⁵ u ime Isusa Krista, temelju »osim kojega nitko ne može postaviti drugoga« (usp. 1 Kor 3, 11).

Bilo je to zbog svijesti svoga poslanja kao nasljednika Petrova što je Lav XIII. progovorio, a ista svijest potiče danas njegova nasljednika. Kao i on, i kao pape prije i poslije njega, i mi se nadahnjujemo evanđeoskom slikom »pismoznanca koji je postao učenikom kraljevstva nebeskoga«, o kojemu kaže Gospodin da je »sličan čovjeku domaćinu koji iz svoje riznice iznosi novo i staro« (Mt 13, 52). Blago je velika struja crkvene predaje koja sadrži »stare stvari«, primana i prenošena bez ikakva prekida, te u isti mah dopušta da se čitaju »nove stvari« usred kojih se odvija život Crkve i svijeta.

U dio tih stvari koje, uključujući se u tradiciju, postaju stare te pružaju priliku i materijal za svoje obogaćivanje i obogaćivanje vjerskoga života, pripada također plodna djelatnost milijuna i milijuna ljudi koji su se, potaknuti socijalnim učiteljstvom Crkve, nastojali njime

---

⁴ Enc. *Laborem exercens* (14. 9. 1981): AAS 73 (1981) 577-647; Enc. *Sollicitudo rei socialis* (30. 12. 1987): AAS 80 (1988) 513-586.

⁵ Usp. Sv. Irenej, *Adversus haereses*, I, 10, 1; III, 4, 1: PG 7, 549s; S. Ch. 264, 154s; 211, 44-46.

nadahnuti u vlastitom zalaganju u svijetu. Djelujući privatno ili raznoliko okupljeni u grupama, društvima i organizacijama, stvorili su *velik pokret u obranu ljudske osobe* i zaštitu njezina dostojanstva, što je u promjenljivim tijekovima povijesti mnogo koristilo da se izgradi pravednije društvo, ili da se barem suzbiju i umanje nepravde.

Cilj je ovoj enciklici da iznese na vidjelo plodnost načelâ što ih je izrazio Lav XIII., načelâ koja pripadaju u doktrinalno nasljeđe Crkve, te stoga obvezuju autoritet njezina učiteljstva. No pastoralna nas je briga potaknula, također, da ponudimo *analizu nekih događaja novije povijesti*. Suvišno je isticati da pažljivo promatranje tijekova događaja kako bi se razabrale nove potrebe evangelizacije ide među zadatke pastira. No takvo ispitivanje, ipak, ne kani dati konačnih sudova, jedino u koliko samo po sebi ne ulazi u vlastito područje učiteljstva.

1. poglavlje

KARAKTERISTIČNE CRTE *RERUM NOVARUM*

4. Potkraj prošlog stoljeća Crkva se našla pred povijesnim procesom koji se ostvarivao već dulje vremena, ali je tada bio stigao do neuralgične točke. Odlučujući faktor toga procesa bio je skup korjenitih promjena nadošlih na političkom, ekonomskom i socijalnom polju, ali i na području znanosti i tehnike, uz mnogostruki utjecaj vladajućih ideologija. Posljedica tih promjena bilo je, na političkom polju, *novi shvaćanje društva i države*, i, dosljedno, *autoriteta*. Tradicionalno se društvo raspadalo, te se počinjalo oblikovati novo, puno nade u nove slobode, ali puno i opasnosti od novih oblika nepravde i robovanja.

Na ekonomskom polju, gdje su se stjecali izumi i primjenjivale znanosti, došlo se malo-pomalo do novih načina u proizvodnji potrošnih dobara. Pojavio se *novi oblik vlasništva*, kapital, *i novi oblik rada*, plaćeni rad, što su ga karakterizirali naporni ritmovi proizvodnje, bez dužnog obzira prema spolu, dobi ili obiteljskim prilikama, dok je bio uvjetovan jedino djelotvornošću u smislu povećanja profita.

Tako je rad postao robom koja se mogla slobodno kupovati i prodavati na tržištu: njegovom je cijenom upravljao zakon potražnje i ponude a da nikako nije vodio računa o nužnim sredstvima za uzdržavanje osobe i njezine obitelji. Štoviše, radnik nije imao čak ni sigurnosti da će mu uspjeti da proda »vlastitu robu«, jer ga je neprestano ugrožavala nezaposlenost, koja je, kako nije bilo socijalne skrbi, gotovo značila smrt od gladi.

Posljedica te promjene bila je »podjela društva na dvije klase ... razdijeljene dubokim

ponorom«:⁶ takve su se prilike ispreplitale sa sve dubljim promjenama političkog poretka. Tako je politička teorija koja je tada vladala nastojala da prikladnim zakonima ili pak, suprotno, namjernim odustajanjem od bilo kakvog interventa potiče posvemašnju ekonomsku slobodu. U isto je vrijeme počela rasti u organiziranu obliku, i nerijetko nasilna, druga koncepcija vlasništva i ekonomskog života koja je zahtijevala novu političku i društvenu organizaciju.

U odlučujućem času tog suprotstavljanja, kad su već bile posve očite i ogromna nepravednost socijalne stvarnosti kako je postojala u mnogim krajevima i opasnost od revolucije što su je propagirale koncepcije koje su se tada nazivale »socijalističkima«, intervenirao je Lav XIII. svojim autoritetom u dokumentu koji je prvi organički zahvatio »radničko pitanje«. Enciklici su bila prethodila neka pisma, posvećena više nauku političkog karaktera, dok će kasnije slijediti druga.⁷ U prilikama toga vremena treba se posebno prisjetiti enciklike *Libertas praestantissimum*, u kojoj se upozorilo na konstitutivnu vezu ljudske slobode s istinom, tako da bi sloboda koja bi odbila da se veže s istinom postala samovoljom, te bi, na kraju, podložila samu sebe najnižim strastima i razorila. Odakle, naime, proizlaze sva zla kojima se želi suprotstaviti *Rerum novarum* ako ne iz slobode koja se na polju ekonomske i društvene djelatnosti razdvaja od čovjekove istine?

Papa se nadahnuo, nadalje, naukom svojih prethodnika i mnogim biskupskim dokumentima, znanstvenim studijama što su ih proveli laici, djelovanjem katoličkih pokreta i društava i konkretnim ostvarenjima na socijalnom polju kojim se odlikovao život Crkve u drugoj polovici XIX. stoljeća.

5. »Nove stvari« koje je papa imao na umu nisu nipošto bile pozitivne. Prvi paragraf enciklike opisuje »nove stvari«, koje su joj dale ime, snažnim riječima: »Kad se jednom probudi *težnja za novim stvarima (prevratom)*, koja već dugo uznemiruje države, tada će se *želje za promjenom*, na kraju, premjestiti iz političkog poretka na susjedni odsjek ekonomije. Doista, neprestani napredak industrije, novi putovi otvoreni raznim zanimanjima, promijenjeni odnosi između gospodara i radnika; gomilanje bogatstva u rukama nekolicine uz bijedu mnoštva; snažnija svijest što su je radnici stekli o sebi samima i, dosljedno, veće jedinstvo između njih samih, nadalje, kvarenje običaja, sve su te stvari krive što je izbio

---

⁶ Lav XIII., Enc. *Rerum novarum*: n. n. mj., 132

⁷ Usp. npr., Lav XIII., Enc. *Arcanum divinae sapientiae* (10. 2. 1880.): Leonis XIII P.M. Acta II (Rim 1882) 10-40; Enc. *Diuturnum illud* (29. 6. 1881.): Leonis XIII P.M. Acta II (Rim 1882) 269-287; Enc. *Libertas praestantissimum* (20. 6. 1888.): Leonis XIII P.M. Acta VIII (Rim 1889.) 212-246; Enc. *Graves de communi* (18. 1. 1901): Leonis XIII P.M. Acta XXI (Rim 1902.) 3-20.

sukob«. ⁸

Papa, a s njim i Crkva i građanska zajednica, našli su se pred društvom koje se razdijelilo sukobom, toliko težim i neljudskim što nije poznavao ni pravila ni norme. Bio je to *sukob između kapitala i rada*, ili - kako ga naziva enciklika - radničko pitanje, te papa nije oklijevao da upravo o njemu kaže svoju riječ vrlo oštrim izrazima, kako se tada to pitanje pokazivalo. Ovdje nam se najprije nameće razmišljanje što ga enciklika nudi današnjem vremenu. Pred sukobom koji je suprotstavljao jednog čovjeka drugomu gotovo kao »vukove« sve do razine fizičke egzistencije jednih i obilja drugih, papa nije sumnjao da mora intervenirati svojim autoritetom, i to snagom svoje »apostolske službe«, ⁹ odnosno poslanja što ga je primio od samoga Isusa Krista da »pase jaganjce i ovce« (usp. Iv 21, 15-17) i da »veže i odrješuje na zemlji« u ime nebeskog kraljevstva (usp. Mt 16, 19). Njegova je nakana, bez sumnje, bila da opet uspostavi mir, te je čitatelj njegova doba morao zapaziti strogu osudu klasne borbe, što ju je izrekao bez kompromisnih izraza. ¹⁰ No bio je vrlo svjestan činjenice da se *mir gradi na temeljima pravde*: bitan sadržaj enciklike bio je upravo proglas temeljnih uvjeta pravde u ondašnjim ekonomskim i socijalnim prilikama. ¹¹

Tako je Lav XIII. tragom svojih prethodnika ustanovio trajan primjer za Crkvu. Njoj, naime, pripada, da kaže svoju riječ pred određenim ljudskim prilikama, individualnim i zajedničkim, nacionalnim i internacionalnim, za koje formulira istinski nauk, tj. *korpus* koji joj dopušta da analizira društvenu stvarnost, da izreče o njoj svoje mišljenje i da naznači smjer za pravilno rješenje pitanja koja iz nje proistječu.

Doba Lava XIII. bilo je daleko od toga da općenito prizna takvo poimanje prava i dužnosti Crkve. Prevladavala je, naime, dvostruka sklonost: jedna usmjerena prema ovom svijetu i prema ovom životu, u kojemu ne bi bilo mjesta za vjeru; druga okrenuta prema posve onostranom spasenju, koja, međutim, nije ni osvjetljavala ni usmjeravala čovjekovu prisutnost na zemlji. Papin stav kad je objavio *Rerum novarum*, dao je Crkvi kao neki »statut građanstva« u promjenljivoj stvarnosti javnoga života, a to se još više potvrdilo kasnije. Doista, naučavati i širiti socijalni nauk pripada evanđeoskom poslanju Crkve te je bitan dio kršćanske poruke zato što takav nauk iznosi njezine neposredne posljedice u životu društva te uključuje svakodnevni rad i borbe za pravdu u svjedočenje za Krista Spasitelja. Taj nauk oblikuje, osim toga, vrelo jedinstva i mira u sukobima koji neminovno izrastaju na

---

⁸ Enc. *Rerum novarum*: n. n. mj. 97.

⁹ Ibid.: n. n. mj. 98.

¹⁰ Usp. ibid.: n. n. mj. 109s

¹¹ Usp. ibid.: opis uvjeta rada; protukršćanska radnička udruženja: n. n. mj. 110s 136s.

ekonomsko-društvenom sektoru. Tako se omogućava da se nove prilike žive tako da se ne obezvrijedi transcendentno dostojanstvo čovjekove osobe ni u njemu samomu ni u protivnicima, te da se one upute prema pravom rješenju.

Vrijednost takvog usmjerenja pruža nam sada, nakon stotinu prošlih godina, priliku da nešto pridonesem razradi kršćanskog socijalnog nauka. »Nova evangelizacija«, koja je hitno potrebna modernom svijetu i za kojom smo češće išli, mora ubrojiti u svoje bitne komponente *naviještanje socijalnog nauka Crkve*, koji je još uvijek, kao u doba Lava XIII., prikladan da pokaže pravi put kako bi se odgovorilo velikim izazovima suvremenog doba dok raste nepovjerenje prema ideologijama. Treba da ponovimo, kao što je činio već papa Lav, da *nema pravog rješenja »socijalnog pitanja« izvan evanđelja* i da, s druge strane, »nove stvari« mogu u njemu naći svoj prostor istine i dužnu moralnu impostaciju.

6. Poduzimajući da unese svjetlo *u sukob* koji se bio otvorio između kapitala i rada, Lav XIII. ustvrdio je temeljna prava radnika. Zato je ključ čitanja Lavova teksta *dostojanstvo radnika* kao takvoga i, s istog razloga, *dostojanstvo rada*, koje se definira kao »čovjekova djelatnost usmjerena da zbrine potrebe života, posebno da ga sačuva«. ¹² Papa naznačava rad kao »osoban«, jer »je aktivna snaga svojstvo osobe, te je posvema vlastita onomu koji je vrši i na čiju je korist bila dana«. ¹³ Tako rad pripada pozivu svake osobe; čovjek se, štoviše, izražava i ostvaruje u svojoj radnoj aktivnosti. Rad, u isti mah, posjeduje »socijalnu« dimenziju zbog svojega nutarnjeg odnosa bilo prema obitelji bilo prema zajedničkom dobru, »jer se istinski smije tvrditi da rad radnika stvara bogatstva država«. ¹⁴ To smo prihvatili i razvili u enciklici *Laborem exercens*. ¹⁵ Drugo je važno načelo, bez sumnje, načelo *prava na privatno vlasništvo*. ¹⁶ Sam prostor što mu ga enciklika posvećuje, očituje važnost koju mu pridaje. Papa je vrlo svjestan činjenice da privatno vlasništvo nije apsolutna vrijednost, te ne propušta da objavi načela nužne komplementarnosti, kao što je princip *univerzalne namjene zemaljskih dobara*. ¹⁷

Bez daljnjega je, s druge strane, istina da je oblik privatnog vlasništva što ga papa uglavnom ima pred očima oblik zemljišnog posjeda. ¹⁸ No to ipak ne priječi da razlozi doneseni da se očuva privatno vlasništvo, odnosno da se utvrdi pravo posjeda predmeta potrebnih za osobni razvitak i za razvitak vlastite obitelji - kakav god konkretni oblik to

¹² Ibid.: n. n. mj. 130; usp. također 114s.

¹³ Ibid.: n. n. mj. 130.

¹⁴ Ibid.: n. n. mj. 123.

¹⁵ Usp. Enc. *Laborem exercens*, 1 2 6: n. n. mj. 578-583 589-592.

¹⁶ Usp. Enc. *Rerum novarum*: n. n. mj. 99-107.

¹⁷ Usp. ibid.: n. n. mj. 102s.

¹⁸ Usp. ibid.: n. n. mj. 101-104.

pravo poprimilo - ne zadrže i danas svoju vrijednost.

To se mora ponovno ozbiljno reći bilo nasuprot promjenama, čemu smo svjedoci, što su se dogodile u sustavima gdje je vladalo kolektivno vlasništvo proizvodnih sredstava; bilo, također, nasuprot sve većim pojavama siromaštva ili, točnije, preprekama privatnom vlasništvu koje izbijaju u mnogim dijelovima svijeta, uključujući i one zemlje gdje prevladavaju sustavi kojima je stožer afirmacija prava privatnog vlasništva. Uslijed spomenutih promjena i žilave trajnosti siromaštva potrebna je dublja analiza pitanja, kako ćemo je kasnije razviti.

7. U uskom odnosu prema pravu vlasništva enciklika Lava XIII. u isti mah utvrđuje *druga prava* kao vlastita i neotuđiva prava ljudske osobe. Među njima se ističe prostorom što mu ga papa posvećuje i važnošću koju mu pridaje »naravno pravo čovjeka« da oblikuje privatna udruženja; to u prvom redu znači *pravo da oblikuje profesionalna društva* poduzetnika i radnika ili pak samih radnika.¹⁹ Odatle je razumljivo zašto Crkva brani i odobrava organiziranje udruženja što se većinom zovu sindikati, sigurno ne zbog ideoloških predrasuda niti da popusti klasnom mentalitetu, nego zato što je udruživanje naravno pravo čovjekova bića te, dakle, postoji prije čovjekova uključivanja u političko društvo. Doista, »država ga ne može zabraniti«, jer »država mora štiti naravna prava, a ne razarati ih. Zabranjujući takva udruženja, država protuslovi samoj sebi.«²⁰

Zajedno s tim pravom koje - potrebno je naglasiti - papa izričito priznaje radnicima ili, prema njegovu načinu govora, »proleterima«, utvrđuju se istom jasnoćom pravo na »ograničenje radnih sati«, pravo na opravdani odmor i na različit postupak prema djeci i ženama²¹ što se tiče vrste i trajanja rada.

Ako uvažimo što kaže povijest o dopuštenim postupcima, ili barem o onima što ih zakon nije isključivao, tj. što se tiče ugovaranja posla bez ikakva jamstva radnih sati, higijenskih uvjeta okoline i bez ikakva obzira na dob ili spol onih koji su tražili rad, lako je shvatljiva stroga papina tvrdnja. »Nije pravo ni ljudski - piše - tražiti od čovjeka toliki rad da mu se od prevelikog napora uglupi pamet i obnemoća tijelo.« I točnije definirajući ugovor, s nakanom da bi se doista vodilo računa o »radnim odnosima« tvrdi: »U svakom ugovoru sklopljenom između gospodara i radnika uvijek se nalazi uvjet koji se izražava ili podrazumijeva« da se prikladno osigura dvostrani odmor shodno »zbroju energija koje su potrošene u radu«; zatim zaključuje: »Suprotni ugovor bio bi nemoralan.«²²

---

¹⁹ Usp. ibid.: n. n. mj. 134s, 137s.

²⁰ Ibid.: n. n. mj. 135.

²¹ Usp. ibid.: n. n. mj. 128-129.

²² Ibid.: n. n. mj. 129.

8. Odmah nakon toga papa izriče *daljnje pravo* radnika u koliko je osoba. Riječ je o pravu na »pravednu plaću«, koja se ne može prepustiti »slobodnom dogovoru stranaka: tako bi poslodavac, kad je platio cijenu, učinio svoj dio, te bi se činilo da ne duguje ništa drugo«. ²³ Država - govorilo se u ono doba - ne može ulaziti u sklapanje takvih ugovora osim tako da jamči izvršenje onoga što se izričito dogovorilo. Enciklika oštro osuđuje takvo poimanje odnosa između poslodavaca i radnika, posvema nadahnuto uskim individualizmom, jer je suprotno dvostrukoj naravi rada kao osobnog i nužnog čina. Rad, naime, *ukoliko je osoban* pripada među raspoloživosti što ih svatko ima što se tiče vlastitih sposobnosti i sila, dok njime *ukoliko je nužan* upravlja važna dužnost što je svatko ima da »se održi na životu«; »odatle nužno potječe - zaključuje papa - pravo da čovjek sebi stekne sredstva za egzistenciju, koja se kod siromašnog puka svode na plaću za vlastiti rad«. ²⁴ Plaća mora biti dostatna da uzdržava radnika i njegovu obitelj. Ako radnik, »prisiljen nuždom ili iz straha pred gorim, prihvaća teže ugovore jer ih nameće vlasnik ili poduzetnik te ih hoćeš-nećeš mora prihvatiti, jasno je da trpi nasilje protiv kojega prosvjeduje pravda«. ²⁵

Dao Bog da se te riječi, napisane dok je napredovao takozvani »divlji kapitalizam« ne moraju danas ponavljati istom strogošću. Na žalost i danas se susrećemo sa slučajevima ugovora između gospodara i radnika u kojima se ignorira najosnovnija pravda u radu malodobnih i žena što se tiče radnih sati, higijenskih prilika u prostorijama i pravedne naknade. A to se događa usprkos *međunarodnim deklaracijama i konvencijama* u toj materiji, ²⁶ i usprkos samim *nutarnjim zakonima* država. Papa je pripisivao »javnom autoritetu« »strogu dužnost« da se dostojno brine o dobrobiti radnika, jer ako to ne čini, vrijeđa pravdu; štoviše, papa nije oklijevao govoriti o »distributivnoj ... pravdi«. ²⁷

9. Tim pravima Lav XIII. dodaje *daljnje pravo*, uvijek što se tiče radničkog stanja, na koje bismo htjeli prisjetiti zbog važnosti što ga ima: pravo da radnik slobodno vrši svoje vjerske dužnosti. Papa ga proglašava u kontekstu drugih prava i dužnosti radnika usprkos općoj klimi koja je i u njegovo doba smatrala kao da neka pitanja pripadaju isključivo privatnom području. Tvrdi da je potreban blagdanski počinak kako bi čovjek bio naveden na misli o nebeskim dobrima i na kult dužan Božjem veličanstvu. ²⁸ Nitko ne može čovjeka lišiti toga prava, koje se temelji na jednoj zapovijedi Božjoj: »Nikom nije dopušteno da nekažnjivo vrijeđa čovjekovo dostojanstvo, s kojim Bog sam ophodi s velikim poštivanjem«; slijedi da

²³ Ibid.: n. n. mj. 129

²⁴ Ibid.: n. n. mj. 130s.

²⁵ Ibid.: n. n. mj. 131.

²⁶ Usp. *Opća deklaracija o pravima čovjeka*.

²⁷ Usp. Enc. *Rerum novarum*: n. n. mj. 121-123.

država mora zajamčiti radniku vršenje takve slobode.²⁹

Ne bi pogriješio čovjek koji bi u toj bistroj tvrdnji vidio klicu načela prava na vjersku slobodu, koje je kasnije postalo predmetom mnogih svećanih *deklaracija i međunarodnih konvencija*,³⁰ ili poznate *koncilske deklaracije* a i našega opetovanog naučavanja.³¹ Zato se moramo pitati jamče li zakonske odredbe na snazi i prakse industrijaliziranih društava danas doista elementarno pravo na blagdanski počinak.

10. Druga važna oznaka, bogata naukom za naše dane, jest pojam odnosa između države i građana. *Rerum novarum* kritizira dva društvena i ekonomska sustava: socijalizam i liberalizam. Prvom posvećuje početni dio, u kojem se utvrđuje pravo na privatno vlasništvo; drugom nije posvećen neki posebni odsjek, ali - što zaslužuje pozornost - kritički se misli kad je riječ o temi o dužnostima države.³² Država se ne smije »brinuti za dio građana«, to jest za onaj bogati i dobro stojeći dio, te ne smije »zanemariti drugi« što ga, bez sumnje, predstavlja velika većina društvenoga tijela; inače se krši pravda, koja želi da se svakomu daje njegovo. »U brizi oko prava privatnih, potrebno je posebno zalaganje za slabe i siromašne. Klasi bogatih, koja je sama po sebi snažna, manje je potrebna javna zaštita; proleterska klasa, jer joj ne pružaju sigurnost nikakva vlastita sredstva, ima najveću potrebu za državnom zaštitom. Zato prema radnicima, koji pripadaju mnoštvu slabih i potrebitih, država mora u prvom redu posvetiti svoju brigu i skrb«.³³

Ti savjeti danas vrijede, u prvom redu, zbog novih oblika siromaštva što postoje u svijetu, ali i zato što su to tvrdnje nezavisne od neke određene koncepcije države ili pak od neke posebne političke teorije. Papa naglašava elementarno načelo svake zdrave političke organizacije, to jest da oni pojedinci koji su više lišeni obrane u nekom društvu to više trebaju zalaganja i brige drugih, pogotovo pak pomoći javne vlasti.

Tako se načelo što ga danas nazivamo solidarnošću, na valjanost kojega smo bilo u nutarnjem poretku svake nacije bilo unutar međunarodnog poretka upozorili u *Sollicitudo rei socialis*,³⁴ pokazuje kao jedno od temeljnih načela kršćanskog shvaćanja društvene i političke organizacije. To je načelo češće izrekao Lav XIII. pod imenom »prijateljstva«, a nalazimo ga već u grčkoj filozofiji; Pio XI. označio ga je ne manje značajnim imenom »socijalne ljubavi«,

---

²⁸ Usp. *ibid.*: n. n. mj. 127.

²⁹ *Ibid.*: n. n. mj. 126s.

³⁰ Usp. *Opća deklaracija o pravima čovjeka; Deklaracija o uklanjanju svakog oblika nesnošljivosti i diskriminacije utemeljene na religiji ili na uvjerenjima.*

³¹ Usp. 2. vatikanski koncil, Deklaracija o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae*; Ivan Pavao II., Pismo glavarima država (1. 9. 1980.): AAS (1980) 1252-1260; Poruka za Svjetski dan mira 1988.: AAS 80 (1988) 278-286.

³² Usp. Enc. *Rerum novarum*: n. n. mj. 99-105 130s 135.

³³ *Ibid.*: n. n. mj. 125.

³⁴ Usp. Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 38-40: n. n. mj. 564-569; usp također Ivan XXIII., Enc. *Mater et Magistra*,

dok je Pavao VI., proširujući pojam prema modernim i mnogostrukim dimenzijama socijalnog pitanja, govorio o »civilizaciji ljubavi«.³⁵

11. Ponovno čitanje enciklike u svjetlu suvremene stvarnosti dopušta da cijenimo *neprestanu brigu i zauzimanje Crkve* za one kategorije osoba koje su predmet posebne ljubavi Gospodina Isusa. Sadržaj teksta izvrsno je svjedočenje neprekinute crkvene takozvane »preferencijalne opcije za siromašne«, opcije koju smo definirali kao »poseban oblik primata pri vršenju kršćanske ljubavi«.³⁶ Enciklika o »radničkom pitanju« enciklika je, dakle, o siromašnima i o teškim prilikama u koje je nov i nerijetko nasilan proces industrijalizacije bio doveo velika mnoštva ljudi. I danas još, u velikom dijelu svijeta, slični procesi ekonomske, socijalne i političke transformacije proizvode ista zla.

Ako Lav XIII. poziva državu kako bi po pravdi popravila stanje siromašnih, to čini jamačno, također, što prikladno vidi kako je zadaća države da bdije nad zajedničkim dobrom i da se brine kako bi svaki sektor društvenog života, ne isključivši onaj ekonomski, nešto pridonio promicanju toga života, poštivajući ipak pravednu autonomiju svakoga od njih. No to nikoga ne smije navesti na misao da za papu Lava svako rješenje socijalnog pitanja mora doći od države. Naprotiv, papa više puta naglašava nužne granice uplitanja države i njezin instrumentalni karakter, jer su pojedinac, obitelj i društvo prije države, tako da ona postoji kako bi štitila prava jednih i drugih, a ne da ih guši.³⁷

Svatko će zapaziti aktualnost tih razmišljanja. Na važnu temu ograničenja vezanih uz narav države vratit ćemo se kasnije; za sada nas točke koje smo naglasiti, jamačno ne jedine u enciklici, uvode u kontinuitet socijalnog učenja Crkve, također što se tiče zdravog poimanja privatnog vlasništva, rada, ekonomskog procesa, stvarnosti države i, u prvom redu, samoga čovjeka. Druge ćemo teme spomenuti kasnije promatrajući neke aspekte suvremene stvarnosti; no valja uočiti već sada da je ono što čini potku i, nekako, vodič za encikliku i za sav socijalni nauk Crkve, *ispravno poimanje ljudske osobe i njezine jedinstvene vrijednosti*, u koliko »čovjek ... na zemlji jest jedino stvorenje što ga je Bog htio radi njega samoga«.³⁸ U njemu je zacrtao svoju sliku i svoju sličnost (usp. Post 1, 26) podijelivši mu neusporedivo dostojanstvo, što ga enciklika više puta naglašava. Doista, s onu stranu prava što ih čovjek stječe radom postoje prava koja ne odgovaraju ni jednom djelu što ga čovjek čini, nego

---

n. n. mj. 407.

³⁵ Usp. Lav XIII., Enc. *Rerum novarum*: n. n. mj. 114-116; Pio XI., Enc. *Quadragesimo anno*, III, n. n. mj. 208; Pavao VI., Homilija prilikom zatvaranja Svete godine (25. 12. 1975.): AAS 68 (1976) 145; Poruka za Svjetski dan mira 1977: AAS 68 (1976) 709.

³⁶ Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 42: n. n. mj. 572.

³⁷ Usp. Enc. *Rerum novarum*: n. n. mj. 101s 104s 130s 136.

³⁸ 2. vatikanski koncil, Past. konst. Crkva u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 24.

proizlaze iz same biti njegove osobe.

2. poglavlje

PREMA DANAŠNJIM »NOVIM STVARIMA«

12. Svečani spomen *Rerum novarum* ne bi bio potpun kad ne bismo bacili pogled i na današnje prilike. Već je sam dokumenat po svom sadržaju prikladan za takvo promatranje, jer se povijesni okviri i predviđanja što su tamo zacrtana pokazuju u svjetlu kasnijih događaja iznenađujući točnima.

To potvrđuju posebno događaji posljednjih mjeseci godine 1989. i prvih 1990. No ni oni ni kasnije promjene ne mogu se protumačiti drukčije nego na temelju prijašnjih prilika, koje, u nekoj mjeri, kristaliziraju ili potvrđuju predviđanja Lava XIII., i znakova, sve više zabrinjavajućih, što su ih zapažali njegovi nasljednici. Papa Lav previdio je, naime, u svakom vidu - političkom, socijalnom i ekonomskom - negativne posljedice društvenog poretka kako ga je predlagao »socijalizam«, koji je tada bio u stadiju društvene filozofije i, manje ili više, strukturiranog pokreta. Nekoga bi danas mogla čuditi činjenica što je papa započeo kritiku rješenja što su se predlagala za »socijalno pitanje« od »socijalizma«, kad se taj još nije predstavljao - kako se kasnije dogodilo - u obliku snažne i moćne države koja raspolaže svim sredstvima. Ipak je točno ocijenio opasnost što ju je za mase predstavljao privlačan prikaz rješenja tadašnjeg radničkog pitanja, rješenja toliko jednostavnog koliko radikalnog. To je u toliko očitije ako se gleda u odnosu prema strašnim uvjetima nepravde u kojim su se nalazile proletherske mase nacija koje su se nedavno počele industrijalizirati.

Ovdje treba naglasiti dvije stvari: veliku bistrinu, s jedne strane, kojom se prozrelo u svojoj svojoj grubosti stvarno stanje proletera, muževa, žena i djece; s druge strane, ne manju jasnoću kojom se uviđa zlo jednog rješenja koje je pod prividom preokreta položaja siromašnih i onih bogatih išlo u stvari na štetu onih kojima se obećavala pomoć. Tako će se lijek pokazati gorim od bolesti. Prepoznavajući narav socijalizma svojega doba u dokidanju privatnog vlasništva, Lav XIII. došao je do srži samog pitanja.

Njegove riječi zaslužuju da ih pažljivo čitamo: »Da bi uklonih to zlo (nepravednu raspodjelu bogatstava i bijedu proletera) socijalisti potiču siromašne na mržnju protiv bogatih te smatraju da treba dokinuti privatno vlasništvo, te da posjed svakoga pojedinca mora biti

zajednički svima ...; no ta teorija, osim što ne rješava pitanje, samo ide na štetu samih radnika, a nepravedna je s mnogih motiva, jer protiv prava zakonitih vlasnika patvori funkcije države i razbija sav društveni poredak«. ³⁹ Ne bi se, doista, mogla bolje naznačiti zla što ih je proizvelo uvođenje takvog tipa socijalizma kao državnog sustava: onoga koji će se imenovati »realnim socijalizmom«.

13. Produbljujući sada naše razmišljanje i uzimajući u obzir i ono što je rečeno u enciklikama *Laborem exercens* i *Sollicitudo rei socialis*, treba nadodati da je temeljna greška socijalizma bila antropološkog karaktera. Socijalizam, naime, gleda pojedinog čovjeka kao jednostavan element i jednu molekulu socijalnog organizma, tako da je dobro pojedinca posvema podređeno funkcioniranju ekonomsko-društvenog mehanizma, dok smatra, s druge strane, da se to isto dobro može ostvariti bez slobodna izbora toga pojedinca, bez njegova jedinstvena i isključiva prihvaćanja odgovornosti pred licem dobra ili zla. Tako se čovjek svodi na niz društvenih odnosa, te nestaje pojam osobe kao slobodna subjekta moralne odluke koji stvara društveni poredak pomoću takve odluke. Iz tog pogrešnog poimanja osobe proizlazi izobličenje prava koje definira raspon slobode osobe i nijekanje privatnog vlasništva. Čovjek, naime, lišen svega što bi mogao »nazivati svojim« i mogućnosti da sebi uzdržava život svojom inicijativom, postaje ovisan o društvenom stroju i o onima koji njime upravljaju: to mu vrlo otežava da prepozna svoje osobno dostojanstvo te mu smeta u hodu prema izgradnji autentične ljudske zajednice.

Iz kršćanskog shvaćanja osobe, naprotiv, proizlazi nužno ispravna vizija društva. Prema *Rerum novarum* i prema crkvenom socijalnom nauku čovjekova se društvenost ne iscrpljuje u državi, nego se ostvaruje u raznim grupama između pojedinca i države, počevši od obitelji pa sve do ekonomskih, socijalnih, političkih i kulturnih grupa, koje proizlazeći iz iste ljudske naravi posjeduju - uvijek unutar granica zajedničkog dobra - svoju vlastitu autonomiju. To je ono što smo nazvali »subjektivnošću« društva, koju je, zajedno sa subjektivnošću pojedinca, uništio »realni socijalizam«. ⁴⁰

Ako se, zatim, zapitamo odakle se rađa ta pogrešna koncepcija naravi osobe i »subjektivnosti« društva, treba odgovoriti da je prvi uzrok ateizam. Čovjek postaje svjesnim svojega transcendentnog dostojanstva odgovarajući na Božji poziv što ga sadrže i svjetovne stvari. Svaki čovjek mora dati taj odgovor, koji sadrži vrhunac njegove čovječnosti te ga nijedan društveni mehanizam ni kolektivni subjekt ne mogu zamijeniti. Nijekanje Boga lišava

³⁹ Enc. *Rerum novarum*: n. n. mj. 99.

⁴⁰ Usp. Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 15 28: n. n. mj. 530 548ss.

osobu njezina temelja i, dosljedno, navodi je da reorganizira društveni poredak ne mareći za dostojanstvo i odgovornost osobe.

Ateizam o kojemu je riječ usko je, uostalom, povezan s prosvjetiteljskim racionalizmom, koji shvaća ljudsku i društvenu stvarnost mehanicistički. Tako se niječe krajnji pogled prema istinskoj veličini čovjeka, njegova transcendencija prema stvarima svijeta, proturječe što ga osjeća u svom srcu između želje za puninom dobra i vlastitom nemoći da ga postigne i, poglavito, potreba spasenja koja odatle proizlazi.

14. Iz istoga ateističkog korijena proizlazi također izbor sredstava djelovanja koji je vlastit socijalizmu i koji je osudila *Rerum novarum*. Riječ je o klasnoj borbi. Papa, razumije se, ne kani osuditi svaki i bilo koji oblik socijalnih raspri. Crkva zna dobro da se sukobi interesa između različitih socijalnih grupa u povijesti nužno rađaju i da kršćanin pred njima često mora zauzeti odlučan i dosljedan stav. Enciklika *Laborem exercens*, priznala je, uostalom, jasno pozitivnu ulogu sukobu kad se oblikuje kao »borba za socijalnu pravdu«,⁴¹ a već je *Quadragesimo anno* pisala: »Klasna borba, naime, kad se suzdržava od nasilničkih čina i osvetničke mržnje, pretvara se malo-pomalo u častan razgovor, utemeljen na traženju pravde«.⁴²

Što se osuđuje u klasnoj borbi, to je daleko više poimanje sukoba koji ne ograničavaju misli etičkog ili pravnog karaktera, koji odbija poštivati dostojanstvo osobe u drugomu (i, dosljedno, u sebi samomu), koji stoga isključuje razborit dogovor, te ne ide više za općim dobrom društva, nego za interesom jedne strane. Taj pak se stavlja na mjesto zajedničkog dobra te želi uništiti sve što mu se suprotstavlja. To je, jednom riječju, ostvarivanje - na terenu nutarnjeg sukoba između društvenih grupa - doktrine o »totalnom ratu« što su je militarizam i imperijalizam onoga doba nametali na području međunarodnih odnosa. Takva je doktrina umjesto traženja pravedne ravnoteže između interesa različitih nacija zahtijevala da se vlastita strana domogne apsolutne prevage razaranjem otporne snage suprotne strane, i to svim sredstvima, ne isključujući upotrebu laži, terora protiv civilnih osoba, oružja istrebljenja (što su ga upravo onih godina bili započeh izrađivati). Klasnoj borbi u marksističkom smislu i militarizmu, dakle, isti su korijeni: ateizam i prijezir ljudske osobe, što čini da načelo sile prevlada načelo razuma i pravde.

15. Enciklika *Rerum novarum* suprotstavlja se statalizaciji sredstava proizvodnje, koja bi svela svakog građanina na »komad« zupčanika državnoga stroja. Ona ne manje odlučno kritizira poimanje države koja ostavlja sektor ekonomije sasvim izvan svoga polja interesa i

⁴¹ Usp. Enc. *Laborem exercens*, 11-15: n. n. mj. 602-618.

⁴² Pio XI. Enc. *Quadragesimo anno*, III: n. n. mj. 213.

akcije. Sigurno je da postoji zakonita sfera autonomije ekonomskog djelovanja u koju država ne smije dirati. No državi je dužnost da određuje pravne okvire unutar kojih se razvijaju ekonomski odnosi i da na taj način jamči izvorne uvjete slobodne ekonomije, koja pretpostavlja neku jednakost između strana, tako da nijedna od njih ne bude toliko moćnija od druge da bi je praktički mogla zarobiti.⁴³

Što se toga tiče, *Rerum novarum* naznačava put pravednih reformi koje mogu vratiti radu njegovo dostojanstvo slobodne ljudske djelatnosti. Te reforme uključuju prihvaćanje odgovornosti sa strane društva i države, koja je, u prvom redu, usmjerena prema tomu da brani radnika protiv sablasti nezaposlenosti. To se povijesno ostvarivalo na dva konvergentna načina: ili ekonomskim politikama usmjerenim da jamče uravnotežen rast i uvjete pune zaposlenosti; ili pak osiguranjem protiv nezaposlenosti u politikama profesionalne rekvalifikacije koje su uspijevale radnicima olakšati prijelaz iz sektora u krizi u druge sektore u razvitku.

Osim toga, društvo i država moraju osigurati platne razine koje odgovaraju uzdržavanju radnika i njegove obitelji uključujući, također, neku sposobnost štednje. To zahtjeva ne male napore da se radnicima pruže sve prikladnije spoznaje i sposobnosti, takve koje mogu učiniti njihov rad kvalificiranijim i produktivnijim; no zahtijevaju i trajan i maran nadzor i odgovarajuće zakonske mjere da se spriječe sramotne pojave iskorištavanja, u prvom redu, nemoćnijih radnika, useljenih ili marginalnih. Na tom sektoru odlučujuća je uloga sindikata, koji ugovaraju minimalne plaće i uvjete rada.

Potrebno je, na kraju, jamčiti poštivanje »humanih« radnih sati i odmora, osim toga pravo da se izražava vlastita osobnost na mjestu rada te da se ne mora trpjeti nikakvo nasilje nad vlastitom savješću ili nad vlastitim dostojanstvom. I tu je potrebno spomenuti ulogu sindikata, ne samo kao instrumenata ugovaranja, nego također kao »mjesta« izražavanja radnikove osobnosti: oni služe razvitku autentične kulture rada te pomažu radnicima da sudjeluju na potpuno ljudski način u životu poduzeća.⁴⁴

Da bi se postigli ti ciljevi, država mora zahvatiti bilo neposredno bilo posredno. Posredno i prema *načelu supsidijarnosti*, stvarajući pogodne uvjete za slobodno vršenje ekonomske djelatnosti koja će pružiti obilnu ponudu mogućnosti rada i vrela bogatstva. Neposredno i prema *načelu solidarnosti*, stavljajući u obranu najslabijega neke granice autonomiji pojedini-

---

⁴³ Usp. Enc. *Rerum novarum*: n. n. mj. 121-125.

⁴⁴ Usp. Enc. *Laborem exercens*, 20: n. n. mj. 629-632; Govor Međunarodnoj organizaciji rada (O.I.T.) u Ženevi (15. 6. 1982.): Insegnamenti V/2 (1982) 2250-2266; Pavao VI., Govor istoj organizaciji (10. 6. 1969.): AAS 61 (1969) 491-502.

nih strana koje odlučuju o uvjetima rada, i osiguravajući u svakom slučaju životni minimum radniku bez posla.⁴⁵

Enciklika i socijalni magisterij koji je s njom povezan vršili su mnogostruki utjecaj u godinama između XIX. i XX. stoljeća. Takav se utjecaj odražava u brojnim reformama koje su uvedene na sektorima socijalne skrbi, mirovina, zdravstvenih osiguranja, sprečavanja nesreća na radnom mjestu, u okviru većeg poštivanja radničkih prava.⁴⁶

16. Reforme su dijelom ostvarile države, ali je u borbi da se one provedu važnu ulogu odigralo *djelovanje radničkog pokreta*. Nastao iz moralne svijesti u borbi protiv nepravde i izrabljivanja, razvio je široku sindikalnu djelatnost nastojeći oko reformi daleko od ideološke magle, a bliže svakodnevnim potrebama radnika te su se, na tom polju, njegovi napori često povezivali s naporima kršćana kako bi se postiglo poboljšanje uvjeta radničkog života. No kasnije je tim pokretom u nekoj mjeri vladala upravo ona marksistička ideologija kojoj se suprotstavila enciklika *Rerum novarum*.

Te iste reforme bile su također rezultat *slobodnog procesa samoorganizacije društva* usklađivanjem djelotvornih instrumenata solidarnosti koji su bili u stanju da podržavaju ekonomski rast u skladu s većim poštivanjem vrijednosti osobe. Ovdje treba prisjetiti na mnogostruku djelatnost, uz znatan doprinos kršćana, pri utemeljenju proizvodnih, potrošačkih i kreditnih zadruga, pri promicanju pučke naobrazbe i odgoju za zvanja, pri iskušavanju raznih oblika sudjelovanja u životu poduzeća i, općenito, društva.

Ako, dakle, gledajući u prošlost, ima razloga da zahvalimo Bogu što velika enciklika nije ostala bez odjeka u srcima, što je poticala na djelatnu širokogrudnost, ipak ne možemo zaboraviti da ljudi onoga doba nisu potpuno prihvatili proročki navještaj što ga je sadržavala, te su upravo odatle proizašle velike nevolje.

17. Ako čitamo encikliku imajući pred očima bogato učenje Lava XIII.⁴⁷ zapaža se kako ona ukazuje, na kraju, na posljedice jedne greške daleko većeg dometa na ekonomskom i društvenom tlu. Zabluda - kako je rečeno - sastoji se u takvom poimanju ljudske slobode koje je odvodi od poslušnosti istini i, stoga, također od dužnosti da se poštuju prava drugih ljudi. Tada sadržaj slobode postaje ljubavlju prema samom sebi sve do prijezira Boga i bližnjega, ljubavlju koja vodi do bezgranične afirmacije vlastitog interesa, te se ne da vezati nikakvom

⁴⁵ Usp. Enc. *Laborem exercens*, 8: n. n. mj. 594-598.

⁴⁶ Usp. Pio XI., Enc. *Quadragesimo anno*: n. n. mj. 178-181.

⁴⁷ Usp. Enc. *Arcanum divinae sapientiae* (10. 2. 1880.): Leonis XIII P.M. Acta II (Rim 1882) 10--č10; enc. *Diuturnum illud* (29. 6. 1881.): Leonis XIII P.M. Acta II (Rim 1882.) 269-287; Enc. *Immortale Dei* (1. 11. 1885.): Leonis XIII P.M. Acta V (Rim 1886.) 118-150; Enc. *Sapienae Christianae* (10. 1. 1890.): Leonis XIII P.M. Acta X (Rim 1891.) 10-41; Enc. *Quod Apostolici muneris* (28. 12. 1878.): Leonis XIII P.M. Acta I (Rim

pravednošću.⁴⁸

Upravo se ta zabluda razvila do krajnjih posljedica u tragičnom krugu ratova što su razdirali Europu i svijet između 1914. i 1945. Bili su to ratovi proizašli iz militarističkog bjesnila i fanatičnog nacionalizma i neke vrste totalitarizma koji im se pridružio, također ratovi koji su proizlazili iz klasne borbe, građanski i ideološki ratovi. Bez strašnog naboja mržnje i zavisti koji se nagomilao zbog tolikih nepravdi bilo na međunarodnoj razini bilo na onoj nutarnjoj pojedinih država ne bi bili mogući tako okrutni ratovi u koje su se ulagale sve energije velikih nacija te se nije prezalo pred gaženjem najsvetijih ljudskih prava, planiralo se i provodilo istrebljivanje cijelih naroda i društvenih grupa. Prisjećamo se ovdje, posebno, židovskog naroda čija je sudbina sada postala simbolom zastranjenja u koje može upasti čovjek kad se suprotstavlja Bogu.

Ipak, mržnja i nepravda prožimlju čitave nacije i gone ih u akciju kad se te stvari opravdavaju i prilagođavaju onim ideologijama koje se temelje na njima umjesto na istini čovjeka.⁴⁹ Enciklika *Rerum novarum* borila se protiv ideologija mržnje i naznačavala putove kako da se ukloni nasilje i mržnja pomoću pravde. Neka sjećanje na te strašne događaje upravlja djelovanjem svih ljudi i, posebno, narodnim vrhovništvima našega doba kad druge nepravde hrane nove mržnje, a na horizontu se zacrtavaju nove ideologije koje uzdižu nasilje.

18. Istina je da od 1945. šuti oružje na evropskom kontinentu; ipak istinski mir - sjetimo se - nikada nije bio rezultat vojne pobjede, nego uklanjanja uzroka rata i iskrene pomirbe između naroda. No kroz mnoge godine vladao je u Evropi i u svijetu više neki ne-rat nego istinski mir. Polovica kontinenta bila je pala pod vlast komunističke diktature, dok se druga polovica organizirala da se brani protiv takve opasnosti. Mnogi narodi gube moć da raspolazu samim sobom, zatvoreni su u granice jednog imperija koje ih guše, dok se razara sjećanje na njihovu povijest i čupaju vjekovni korijeni njihove kulture. Ogromne mase ljudi prisiljene su zbog te nasilne razdiobe napustiti svoju zemlju, te se nekud nasilno deportiraju.

Luda trka za naoružanjem troši zalihe koje su potrebne za razvitak vlastitih nacionalnih ekonomija ili za pomoć nerazvijenim državama. Znanstveni i tehnološki napredak koji bi morao pridonositi čovjekovoj dobrobiti pretvara se u sredstvo rata: znanost i tehnika upotrebljavaju se da bi proizvele sve savršenije i sve razornije oružje, dok se od jedne ideologije koja je perverzija autentične filozofije zahtjeva da pruža doktrinalno opravdanje za novi

---

1881.) 170-183; Enc. *Libertas praestantissimum* (20. 6. 1888.): Leonis XIII P.M. Acta VIII (Rim 1889.) 212-246.

⁴⁸ Usp. Lav XIII., Enc. *Libertas praestantissimum*: n. n. mj. 224-226.

⁴⁹ Usp. Poruka za Svjetski dan mira 1980.: AAS 71 (1979) 1572-1580.

rat. A taj pak se ne samo očekuje i sprema nego se u raznim dijelovima svijeta i provodi uz veliko prolijevanje krvi. Logika blokova ili imperija što je kritiziraju crkveni dokumenti i u novije vrijeme enciklika *Sollicitudo rei socialis*⁵⁰ čini da se sukobi i nesloge što se rađaju u zemljama trećega svijeta sustavno povećavaju i koriste kako bi se stvorile teškoće protivniku.

Ekstremističke skupine koje nastoje razriješiti takve sporove oružjem lako nalaze političke i vojne podrške, oboružavaju se i uvježbavaju za rat, dok oni koji se trude da nađu mirna i humana rješenja u poštivanju zakonitih interesa svih strana ostaju osamljeni te često padaju kao žrtve svojih neprijatelja. I militarizacija tolikih zemalja trećeg svijeta i bratoubilačke borbe što ih razdiru, širenje terorizma i sve barbarskijih sredstava političko-vojne borbe nalaze jedan od svojih glavnih razloga u krhkosti mira koji je uslijedio nakon drugoga svjetskog rata. Nad cijelim svijetom, na kraju, lebdi prijetnja atomskog rata, koji je u stanju da istrijebi čovječanstvo.

Znanost i tehnika upotrijebljeni u vojne svrhe stavljaju na raspolaganje mržnje što je gaje ideologije odlučujući instrumenat. No rat može završiti bez pobjednika i bez pobjeđenih u samoubojstvu čovječanstva, te stoga valja odbaciti logiku koja dovodi do njega, ideju da su borba za uništenje protivnika, proturječja i sam rat faktori napredovanja i progresa povijesti.⁵¹ Kad se shvatila nužnost toga odbacivanja, mora se, bez sumnje, dovesti u pitanje bilo logika »totalnoga rata« bilo ona »klasne borbe«.

19. No na kraju drugog svjetskog rata takav je razvitak još u porastu u svijestima a pozornosti se nameće proširenost komunizma na više od polovice Evrope i na dio svijeta. Rat kojim se nakanila ponovno uspostaviti sloboda i vratiti pravo narodima završava a da nije postigao te ciljeve, štoviše, za mnoge narode, pogotovo za one koji su najviše pretrpjeli, otvoreno protuslovi tim ciljevima. Može se reći da su prilike koje su se stvorile pružile mogućnost različitim odgovorima.

U nekim zemljama i pod nekim vidovima nailazimo na pozitivan napor da se nakon ratnih razaranja opet uspostavi demokratsko društvo: nadahnuto socijalnom pravdom, ono oduzima komunizmu revolucionarni potencijal što ga pružaju izrabljivane i potlačene mase. Takvi pokušaji većinom nastoje da drže mehanizme slobodnog tržišta osiguravajući pomoću novčane stabilnosti i skladnih društvenih odnosa uvjete stabilnog i zdravog ekonomskog rasta u kojem ljudi svojim radom mogu izgraditi bolju budućnost sebi i vlastitoj djeci. U isti mah nastoje izbjeći da mehanizmi tržišta budu jedina točka odnosa udruženog života, te teže da te mehanizme podlože nadzoru javnosti koji aktualizira princip zajedničke namjene dobara

⁵⁰ Usp. Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 20: n. n. mj. 536s.

⁵¹ Usp. Ivan XXIII., Enc. *Pacem in terris* (11. 4. 1963.) III: AAS 55 (1963) 286-289.

zemlje.

Stanovito obilje ponude rada, čvrst sustav socijalnog osiguranja i profesionalne izobrazbe, sloboda udruživanja i djelotvorna akcija sindikata, skrb u slučaju nezaposlenosti, instrumenti demokratskog sudjelovanja u društvenom životu, morali bi u tom kontekstu izbaviti rad iz uvjeta »robe« i jamčiti mu mogućnost da se obavlja dostojno.

Ima, osim toga, drugih društvenih snaga i idejnih pokreta koji se suprotstavljaju marksizmu izgrađujući sustave »nacionalne sigurnosti«, nastojeći da na kapilarni način vladaju svim društvom kako bi onemogućili marksističko prodiranje. Naglašavajući i jačajući snagu države, nastoje sačuvati vlastite narode od komunizma; no čineći to, upadaju u velik rizik da razore slobodu i one vrijednosti osobe u ime kojih se valja oduprijeti marksizmu.

Jedan daljnji oblik praktičnog odgovora predstavlja društvo dobrobiti ili potrošačko društvo. Ono nastoji svladati marksizam na terenu pukog materijalizma, pokazujući kako društvo slobodnog tržišta može postići bolje zadovoljavanje ljudskih i materijalnih potreba od onoga što ih pruža komunizam, ali isto tako isključuje duhovne vrijednosti.

U stvari, ako je, s jedne strane, istina da taj društveni model pokazuje nemoć marksizma da izgradi novo i bolje društvo, s druge strane, ako niječe autonomnu egzistenciju i vrijednost moralu, pravu, kulturi i religiji, slaže se u toliko s marksizmom što čovjeka svodi sasvim na sferu ekonomije i na zadovoljavanje materijalnih potreba.

20. U isto se doba odvija grandiozni proces »dekolonizacije«, kojim brojne zemlje stječu ili opet stječu nezavisnost i pravo da slobodno raspolažu same sobom. No ponovnim formalnim stjecanjem državnog suvereniteta mnoge se zemlje često nalaze jedva na početku puta prema izgradnji istinske nezavisnosti. Odlučujući sektori ekonomije, naime, ostaju još uvijek u rukama velikih stranih poduzeća koja ne prihvaćaju da se trajno povežu s razvitkom zemlje koja im pruža gostoprimstvo: tako strane snage vladaju i političkim životom, dok unutar državnih granica zajednički žive plemenske grupe koje se još uvijek nisu stopile u istinsku nacionalnu zajednicu. Nedostaje, nadalje, sloj kompetentnih profesionalaca koji bi bili sposobni da pošteno i časno održavaju u funkciji državni aparat; nedostaju također kadrovi za djelotvorno i odgovorno vođenje ekonomije.

U takvim prilikama mnogima se čini da marksizam može pružiti kraći put do izgradnje nacije i države, te se tako rađaju razne varijante socijalizma sa specifičnim nacionalnim karakterom. Tako se u mnoge ideologije koje se na različite načine oblikuju od vremena na vrijeme miješaju zahtjevi za nacionalnim oslobođenjem, oblici nacionalizma i militarizma, načela uzeta iz starih pučkih predaja, kadikad u skladu s kršćanskim socijalnim naukom, i, na kraju, pojmovi marksizma-lenjinizma.

21. Treba prisjetiti, napokon, kako se poslije drugog svjetskog rata u reakciji na njegove užase raširio življi osjećaj ljudskih prava koji je našao svoje priznanje u raznim *međunarodnim dokumentima*⁵² i u razradi, reklo bi se, novog »prava naroda«, čemu je Sveta Stolica davala neprestani doprinos. Stožer toga razvitka bila je Organizacija ujedinjenih nacija. Ne samo da je porasla svijest o pravima pojedinaca nego i ona o pravima nacija, dok se bolje uočava nužnost djelovanja u smjeru ispravljanja velikih neuravnoteženosti između raznih geografskih područja u svijetu koje su, u nekom smislu, prenijele središte socijalnog pitanja s nacionalnog područja na međunarodnu razinu.⁵³

Gledajući sa zadovoljstvom na takav razvitak, ipak se ne može prešutjeti činjenica da cjelovita bilanca raznih politika razvojnih pomoći nije uvijek pozitivna. Ujedinjenim nacijama, nadalje, nije do sada uspjelo da stvore djelotvorno sredstvo za rješavanje međunarodnih sukoba koje bi nadomjestilo rat, te se čini da je to najhitniji problem što ga međunarodna zajednica mora riješiti.

1. poglavlje

GODINA 1989.

22. Polazeći od svjetskih prilika koje smo do sada opisali i već opširno iznijeli u enciklici *Sollicitudo rei socialis*, razumije se neočekivan i obećavajući preokret događaja posljednjih godina. Njihov je vrhunac, bez sumnje, bilo što se zbililo 1989. u zemljama Srednje i Istočne Evrope, ali ti događaji obuhvaćaju širu lepezu vremena i širi geografski horizont. Tijekom osamdesetih godina srušili su se postupno u nekim zemljama Latinske Amerike, ali i u Africi i Aziji, neki diktatorski i tiranski režimi; u drugim slučajevima započinje težak, ali plodonosan put prema političkim oblicima veće pravde i većeg sudjelovanja. Važan je tomu, štoviše, odlučujući doprinos dalo *zalaganje Crkve u obrani i promicanju prava čovjeka: u snažno ideologiziranim okolinama, gdje su stranačka svrstavanja zamračivala svijest o zajedničkom ljudskom dostojanstvu, Crkva je s jednostavnošću i energijom tvrdila da svaki čovjek - kakva god bila njegova osobna uvjerenja - nosi u sebi sliku Božju, te stoga zaslužuje*

⁵² Usp. Opća deklaracija o pravima čovjeka, od 1948.; Ivan XXIII., Enc. *Pacem in terris*, IV: n. n. mč. 291-296; »Završni akt« Konferencije o sigurnosti i suradnji u Evropi (CSCE) Helsinki 1975.

⁵³ Usp. Pavao VI., Enc. *Populorum progressio* (26. 3. 1967.) 61-65: AAS 59 (1967) 287-289.

poštivanje. U toj je tvrdnji često prepoznala sebe velika većina puka, te su se tako tražili oblici borbe i politička rješenja koja više poštuju dostojanstvo osobe.

Iz tog povijesnog procesa proizašli su novi oblici demokracije koji pružaju nadu u promjene u krhkim političkim i socijalnim strukturama, opterećenim hipotekom mučnoga niza nepravdi i mržnje, ekonomijom u rasapu i teškim socijalnim sukobima. Dok sa svom Crkvom zahvaljujemo Bogu za svjedočenje, često herojsko, što su ga nerijetki pastiri, cijele kršćanske zajednice, pojedini vjernici i drugi ljudi dobre volje pružili u tako teškim prilikama, molim da on podupre nastojanja svih kako bi se izgradila bolja budućnost. To je, naime, odgovornost ne samo građana onih zemalja nego i svih kršćana i ljudi dobre volje. Riječ je o tom da se pokaže kako se zamršena pitanja onih naroda mogu riješiti metodom dijaloga i solidarnosti, a ne borbom za uništenje protivnika i ratom.

23. Neki od mnogih faktora pada tlačiteljskih režima zaslužuju da ih se ovdje zasebno prisjetimo. Odlučujući čimbenik koji je započeo promjene bile su bez sumnje povrede prava rada. Ne može se previdjeti da temeljna kriza sustava koji su se pravili da izražavaju vlast i, štoviše, diktaturu radnika, započinje s velikim pokretima u Poljskoj u ime solidarnosti. Radničke mase oduzimaju zakonitost ideologiji koja sebi svojata da govori u njihovo ime te ponovno nalaze i na neki način iznova pronalaze izraze i načela crkvenog socijalnog nauka polazeći od teškog proživljenog iskustva rada i tlake.

Treba, zatim, iznijeti činjenicu da se pad takvog »bloka« ili imperija postigao posvuda mirnom borbom koja se služila samo oružjem istine i pravde. Dok je marksizam smatrao da se jedino dovodeći do krajnosti društvena proturječja može postići njihovo rješenje nasilnim sukobom, borbe koje su proizvele pad marksizma nastoje uporno iskušavati sve putove pregovaranja, dijaloga, svjedočenja istine, apelirajući na protivnikovu savjest i trudeći se da razviju u njemu smisao zajedničkog ljudskog dostojanstva.

Činilo se da samo novi rat može potresti evropski poredak proizašao iz drugoga svjetskoga rata i zapečaćen *ugovorima u Yalti*. Nadvladalo ga je, naprotiv, nenasilno zalaganje ljudi koji su, dok bi uvijek odbijali da popuste moći sile, uvijek znali naći, od slučaja do slučaja, djelotvorne oblike kako bi pružili svjedočanstvo za istinu. To je razoružalo protivnika, jer sila uvijek ima potrebu da se ozakoni pomoću laži, da se, makar lažno odjene u oblik obrane nekog prava ili odgovora na prijetnju drugoga.⁵⁴ Zahvaljujem opet Bogu što je podržao srca ljudi u doba teške kušnje te molim da bi taj primjer bio valjan i na drugim mjestima i u drugim prilikama. Neka ljudi nauče boriti se za pravdu bez nasilja, odričući se klasne borbe u

---

⁵⁴ Usp. Poruku za Svjetski dan mira 1980.: n. n. mj. 1572-1580.

nutarnjim razmiricama, kao i rata u onim međunarodnim.

24. Drugi čimbenik u krizi sigurno je bila nedjelotvornost ekonomskog sustava, koju ne smijemo gledati samo kao tehničko pitanje nego, daleko više, kao posljedicu kršenja ljudskih prava na inicijativu, na vlasništvo i na slobodu u ekonomskom sektoru. Tom vidu valja pridružiti kulturnu i nacionalnu dimenziju: ne možemo razumjeti čovjeka polazeći jednostrano od ekonomskog sektora niti ga možemo definirati jednostavno na temelju klasne pripadnosti. Čovjeka shvaćamo iscrpnije ako ga smjestimo u sferu kulture preko jezika, povijesti i stavova što ih zauzima pred temeljnim događajima egzistencije, kao rođenjem, ljubavi, radom, smrti. U središtu svake kulture jest stav što ga čovjek zauzima pred najvećom tajnom: tajnom Boga. Kulture različitih nacija načini su, na kraju, kako odgovoriti na pitanje o smislu osobne egzistencije: kad se ukloni takvo pitanje, razara se kultura i moralni život nacija. Zato se borba za obranu rada spontano povezala s borbom za kulturu i za nacionalna prava.

No pravi uzrok novosti jest duhovna praznina što ju je izazvao ateizam, koji je ostavio mlade generacije bez orijentacije te ih nerijetko naveo u neutaživu traženju vlastitog identiteta i smisla života da ponovno otkriju religiozne korijene kulture vlastite nacije i samu Kristovu osobu kao egzistencijalno prikladan odgovor na želju za istinom i dobrom, za životom, koja se nalazi u srcu svakog čovjeka. To je traženje osnažilo svjedočenje onih koji su u teškim prilikama i za progona ostali vjerni Bogu. Marksizam je bio obećao da će iskorijeniti potrebu za Bogom iz čovjekova srca, ali su rezultati dokazali da se u tom ne može uspjeti ako se ne razori srce.

25. Događaji iz 1989. pružaju primjer uspjeha čvrste volje za pregovaranjem i evanđeoskog duha, protiv protivnika koji je bio uvjeren da ga ne vežu moralna načela: opomena su onima koji bi u ime političkog realizma htjeli izbaciti iz političke arene pravo i moral. Nema sumnje da je borba koja je proizvela promjene 1989. zahtijevala bistrinu, suzdržljivost, trpljenje i žrtve; u nekom se smislu rodila iz molitve i ne bi se mogla zamisliti bez neograničena povjerenja u Boga, Gospodara povijesti, koji u svojim rukama drži srca ljudi. Samo sjedinjujući vlastito trpljenje za istinu s onim Kristovim na križu, čovjek može proizvesti čudo mira te je kadar uočiti puteljak, često tijesan, između kukavičluka koji popušta pred zlom i nasilja koje, varajući se da se bori protiv zla, samo ga udvostručava.

Ne mogu se, međutim, zanemariti bezbrojne uvjetovanosti usred kojih mora djelovati sloboda pojedinog čovjeka; one, dakako, utječu na slobodu, ali je ne determiniraju; njezino djelovanje čine manje ili više lakim, ali ga ne mogu razoriti. Zato ne samo da nije dozvoljeno s etičkog stanovišta zanemariti narav čovjeka, koji je stvoren za slobodu, nego to nije ni u

praksi moguće. Gdje god se društvo organizira tako da samovoljno suzuje ili čak uništava sferu u kojoj sloboda zakonito djeluje, rezultat je toga da se društveni život sve više dezorganizira i propada.

Čovjek stvoren za slobodu nosi u sebi, osim toga, ranu istočnoga grijeha, koji ga neprestano privlači zlu te čini da mu je potrebno otkupljenje. Taj je nauk ne samo *integralni dio kršćanske objave* nego posjeduje i veliku hermeneutičku vrijednost u koliko pomaže da se razumije ljudska stvarnost. Čovjek teži prema dobru, ali je ipak sposoban za zlo; može prekoračiti svoj neposredni interes, ali i biti vezanim za nj. Društveni će poredak biti to čvršći koliko će više voditi računa o toj činjenici, te neće suprotstavljati osobni interes onom društvenom u njegovoj cijelosti, nego će radije tražiti načine njihove plodne koordinacije. Uistinu, gdje se nasilno uklanja individualni interes, njegovo mjesto zauzima teški sustav birokratskog nadzora, koji guši vrela inicijative i stvaralaštva. Kad ljudi smatraju da posjeduju tajnu savršene društvene organizacije koja će onemogućiti zlo, uvjereni su, također, da smiju upotrijebiti sva sredstva, i nasilje, i laž, kako bi je ostvarili. Politika se tada pretvara u »sekulariziranu religiju«, koja živi u iluziji da će ostvariti raj na ovom svijetu. No nijedno se političko društvo, koje posjeduje vlastitu autonomiju i svoje vlastite zakone,⁵⁵ nikad neće moći pomiješati s kraljevstvom Božjim. Evanđeoska parabola dobrog sjemena i kukolja (usp. Mt 13, 24-30. 36-43) uči da samo Bog smije odijeliti podanike Kraljevstva od podanika Zloga i da će takav sud biti na kraju vremena. Pretendiraajući da već sada može provesti takav sud, čovjek se stavlja na mjesto Boga i protivi se njegovoj strpljivosti.

Zahvaljujući Kristovoj žrtvi na križu, pobjeda Božjega kraljevstva stečena je jedanput zauvijek; ipak kršćanski život uključuje borbu protiv napasti snaga zla. Gospodin će se tek na kraju povijesti vratiti u slavi za posljednji sud (usp. Mt 25, 31), da ustanovi novo nebo i novu zemlju (usp. 2 Pt 3, 13; Otk 21, 1), ali, dokle god traje vrijeme, nastavlja se i borba između dobra i zla u ljudskom srcu.

Sve što nas Sv. pismo uči o kraljevstvu Božjemu nije bez posljedica za život vremenitih društava, koja - kako im kaže ime - pripadaju vremenitoj stvarnosti zajedno s njezinom nesavršenosti i provizornosti. Kraljevstvo Božje, prisutno u svijetu a da nije *od* svijeta, prosvjetljava poredak ljudskoga društva dok ga energije milosti prožimlju i oživljuju. Tako se bolje uočavaju zahtjevi društva koje je dostojno čovjeka, ispravljaju se zastranjenja, tj. jača se hrabrost u djelovanju za dobro. Na taj su zadatak evanđeoske animacije ljudskih stvarnosti pozvani kršćani, posebno laici, dakako zajedno s drugim ljudima dobre volje.⁵⁶

⁵⁵ Usp. 2. vatikanski koncil, Past. konst. o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 36 39.

⁵⁶ Usp. Apost. pobud. *Christifideles laici* (30. 12. 1988.) 32-44: AAS 81 (1989) 431-481.

26. Događaji godine 1989. zbili su se pretežno u zemljama Istočne i Srednje Evrope, pa ipak posjeduju univerzalnu vrijednost, jer iz njih proizlaze negativne i pozitivne posljedice koje zanimaju svu ljudsku obitelj. Te posljedice ne posjeduju mehanički ili fatalistički značaj, nego radije značaj prigode pružene ljudskoj slobodi da sudjeluje s milosrdnim Božjim nacrtom koji djeluje u povijesti.

Prva je posljedica u nekim zemljama bilo *susretanje Crkve i radničkog pokreta* koji se ranije bio rodio iz reakcije etičke i, doslovce, kršćanske naravi protiv posvuda prisutne situacije nepravde. Taj je pokret, doduše, gotovo kroz jedno stoljeće bio završio dijelom pod marksističkom hegemonijom u uvjerenju da proleterci moraju usvojiti materijalističke i ekonomističke teorije kako bi se djelotvorno borili protiv tlačenja.

Unutar krize marksizma izranjaju ponovno spontani oblici radničke svijesti koji izražavaju zahtjev za pravdom i priznavanjem dostojanstva rada sukladno sa socijalnim naukom Crkve.⁵⁷ Radnički se pokret slijeva u općenitiji pokret ljudi rada i ljudi dobre volje u svrhu oslobođenja ljudske osobe i za afirmaciju njezinih prava; danas je zahvatio mnoge zemlje a daleko je od toga da se suprotstavlja Katoličkoj Crkvi, nego joj se obraća sa zanimanjem.

Kriza marksizma ne uklanja iz svijeta nepravedne i tlačiteljske prilike, kojima se sam marksizam hranio pošto ih je instrumentalizirao. Onima koji danas traže novu, autentičnu teoriju i praksu oslobođenja Crkva nudi ne samo svoj socijalni nauk i, općenito, svoje naučavanje o osobi otkupljenoj u Kristu nego i svoje konkretno zalaganje i pomoć da se svladaju isključivanja i patnje.

U novije je doba iskrena želja da stanu na stranu potlačenih i da ne ostanu odsječeni od tijekova povijesti navela mnoge vjernike da traže razne načine nemogućeg kompromisa između marksizma i kršćanstva. Današnje doba, dok nadvladava sve što je bilo prolazno u tim nastojanjima, dovodi do ponovne afirmacije pozitivnosti autentične teologije integralnog ljudskog oslobađanja.⁵⁸ Gledani s tog vidika, događaji godine 1989. važni su i za zemlje trećega svijeta koje traže put za svoj razvitak, kao što su bili važni za zelje Srednje i Istočne Evrope.

27. Druga se posljedica tiče evropskih naroda. Mnoge su se nepravde, individualne i društvene, regionalne i nacionalne dogodile u godinama komunističke vlasti, ali i prije nje; nagomilale su se mnoge mržnje i neprijateljstva. Sada je zbiljska opasnost da će nakon pada diktature ponovno izbiti te proizvesti teške sukobe i boli ako ne bude one moralne borbe i

⁵⁷ Usp. Enc. *Laborem exercens*, 20: n. n. mj. 629-632.

⁵⁸ Usp. *Kongregacija za nauk vjere*, Uputa o kršćanskoj slobodi i oslobođenju *Libertatis conscientia* (22. 3. 1986.): AAS 79 (1987) 554-599.

svjesne snage da se svjedoči istina koje su animirale napore prošloga vremena. Treba poželjeti da mržnja i nasilje ne trijumfiraju u srcima, pogotovo u onih koji se bore za pravdu, te da u svima raste duh mira i oproštenja.

No potrebni su konkretni koraci da se stvore ili učvrste međunarodne strukture koje bi bile kadre intervenirati prikladnom prosudbom u sukobima što se rađaju između nacija, tako da svaka od njih može ostvariti svoja prava te postići pravedan dogovor i miran sklad s pravima drugih. Sve je to posebno potrebno evropskim nacijama, jer su međusobno usko povezane vezom zajedničke kulture i tisućljetne povijesti. Potreban je velik napor oko ponovne moralne i ekonomske izgradnje zemalja koje su napustile komunizam. Za dugo su vrijeme najelementarniji ekonomski odnosi bili iskrivljeni, također umrtvljene temeljne kreposti vezane za ekonomski sektor, kao što su istinitost, mogućnost povjerenja, radinost. Potrebna je strpljiva materijalna i moralna rekonstrukcija dok narodi iscrpljeni dugim nestašicama traže od svojih vlada opipljive i neposredne rezultate blagostanja i odgovarajuće zadovoljavanje svojih zakonitih težnji.

Pad marksizma imao je najdalekosežnije posljedice, dakako, na podjelu zemlje na zatvorene blokove usmjerene jedan protiv drugoga i na opću konkurenciju između zemalja. Ta podjela jasnije iznosi na vidjelo stvarnost međusobne ovisnosti naroda, ali i činjenicu da je ljudski rad po svojoj naravi namijenjen ujedinjavanju naroda, a ne razjedinjavanju. Mir i blagostanje doista su dobra koja pripadaju svemu ljudskom rodu, jer se ne smiju posjedovati s pravom i trajno ako se stječu i zadržavaju na štetu drugih naroda i nacija kršeći njihova prava ili isključujući ih od vrela blagostanja.

28. Za neke evropske zemlje započinje, u nekom smislu, pravo poratno stanje. Korjenito preuređenje ekonomija koje su do jučer bile kolektivizirane donosi probleme i žrtve koji se mogu uspoređivati s onima što su ih zapadne zemlje kontinenta preuzele na se prilikom svoje rekonstrukcije nakon drugog svjetskog rata. Pravedno je da bivše komunističke zemlje u današnjim teškoćama prime pomoć solidarnog napora drugih nacija: dakako da one moraju biti prvi stvaraoci vlastitog razvitka; no mora im se pružiti razumna prilika da ga ostvare, a to se ne može zbiti bez pomoći drugih zemalja. Sadašnje je njihovo stanje teškoća i nestašice, uostalom, posljedica povijesnog procesa: bivše komunističke zemlje bile su češće njegov objekt nego njegov subjekt; nalaze se, dakle, u takvim prilikama ne slobodnim izborom ili zbog počinjenih grešaka, nego zbog tragičnih povijesnih događaja koji su im nasilno nametnuti, koji su im spriječili da nastave putem ekonomskog i građanskog razvitka.

Pomoć drugih zemalja, pogotovo evropskih, koje su sudjelovale u istoj povijesti te za nju snose odgovornost odgovara dugu pravednosti. No pomoć odgovara i interesu i općem dobru

Evrope, koja neće moći živjeti u miru ako sukobi razne naravi koji izranjaju kao posljedice prošlosti budu još žešći uslijed ekonomskog nereda, duhovna nezadovoljstva i očajja.

No ta potreba ne smije usporiti napore oko potpore i pomoći zemljama trećeg svijeta koje često trpe pod mnogo težim uvjetima manjka i siromaštva.⁵⁹ Bit će potreban izvanredan napor da se mobiliziraju sva dobra i ujedine sve snage, koje su potrebne cijelom svijetu, prema ciljevima zajedničkog ekonomskog rasta i razvitka, definirajući ponovno prioritete i ljestvice vrijednosti na osnovi kojih se donose ekonomske i političke odluke. Ogromne se rezerve mogu osloboditi razoružanjem golemih vojnih aparata koji su se bili izgradili zbog sukoba između Istoka i Zapada. Još će više biti raspoloživih sredstava ako se budu uspjeli naći sigurni postupci za rješavanje sukoba umjesto rata i uspjeta protegnuti, osim toga, načela nadzora i razoružanja također na zemlje trećega svijeta primjenjujući prikladne mjere protiv trgovine oružjem.⁶⁰ No, u prvom redu, bit će potrebno napustiti mentalitet koji siromašne - osobe i narode - smatra teretom i nezahvalnim nametnicima koji žele potrošiti što su drugi proizveli. Siromašni zahtijevaju pravo da mogu sudjelovati u uživanju materijalnih dobara i da plodonosno ulože svoju sposobnost za rad, te da tako učine sav svijet pravednijim i bogatijim za sve. Uzdizanje siromašnih velika je prilika za moralni, kulturni i ekonomski rast svega čovječanstva.

29. Razvitak se, na kraju, ne smije shvatiti isključivo ekonomski, nego u integralno humanom smislu.⁶¹ Nije samo riječ o tom da se svi narodi podignu na razinu na kojoj se danas nalaze najbogatije zemlje, nego da se solidarnim radom izgradi dostojniji život, da se učini da doista poraste dostojanstvo i stvaralaštvo svake pojedine osobe, njezina sposobnost da odgovori vlastitom pozivu i, stoga, Božjem pozivu, koji je u njem sadržan. Na vrhu razvitka stoji pravo-dužnost da se traži Bog, da se prizna i da se živi prema takvoj spoznaji.⁶² U totalitarnim i autoritarnim režimima primjenjivalo se do skrajnosti načelo primata sile nad razumom. Čovjek je bio prisiljavan da se podloži poimanju stvarnosti koje se nametalo silom, a ne shvaćanju stečenom naporom vlastitog razuma i vršenjem vlastite slobode. Treba preokrenuti to načelo, te potpuno priznati *prava ljudske savjesti*, koju jedino veže istina, bilo naravna bilo objavljena. Priznavanje tih prava prvotni je temelj svakog autentično slobodnog

⁵⁹ Usp. Govor u sjedištu Savjeta C.E.A.O. prilikom 10. godišnjice »Apela za Sahel« Uagadugu, Burkina Faso, 29. 1. 1990.) AAS 82 (1990) 816-821.

⁶⁰ Usp. Ivan XXIII., Enc. *Pacem in terris*, III: n. n. mj. 286-288.

⁶¹ Usp. Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 27-28: n. n. mj. 547-550; Pavao VI., Enc. *Populorum progressio*, 43-44: n. n. mj. 278s.

⁶² Usp. Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 29-31: n. n. mj. 550-556.

političkog uređenja.⁶³ Vrlo je važno, dakle, zbog raznih motiva ponovno naglasiti to načelo:

a) budući da stari oblici totalitarizma i autoritarizma još uvijek nisu poraženi do kraja te, štoviše, postoji rizik da opet ojačaju: to preporuča novi napor oko suradnje i solidarnosti između svih zemalja;

b) budući da se u razvijenim zemljama kadikad previše propagiraju čisto utilitarističke vrijednosti te se razuzdano potiču instinkti i tendencije prema neposrednom užitku, to otežava priznavanje i poštivanje hijerarhije istinskih vrijednosti ljudske egzistencije;

c) budući da u nekim zemljama izranjaju novi oblici religioznog fundamentalizma koji, prikriveno ili, također, otvoreno, niječu građanima vjera različitih od vjere većine puno vršenje njihovih građanskih i religioznih prava, priječe im da uđu u kulturnu razmjenu, suzuju prava Crkve da propovijeda evanđelje i prava ljudi koji slušaju takvo naviještanje da ga prime i da se obrate Kristu. Nikakav pravi napredak nije moguć bez poštivanja naravnog i izvornog prava da se spozna istina i da se živi po njoj. To povezuje s naravnim pravom, kao njegovo vršenje i produbljivanje, pravo da se nađe i slobodno prihvati Isus Krist, koji je istinsko dobro čovjeka.⁶⁴

4. poglavlje

PRIVATNO VLASNIŠTVO I OPĆA NAMJENA DOBARA

---

⁶³ Usp. Helsinški akt i Bečki sporazum; Lav XIII., Enc. *Libertas praestantissimum*: n. n. mj. 215-217.

⁶⁴ Usp. Enc. *Redemptoris missio* (7. 12. 1990.) 7: L'Osservatore Romano, 23. 1. 1991.

30. U enciklici *Rerum novarum* Lav XIII. valjano je i raznim argumentima tvrdio naravni značaj prava na privatno vlasništvo⁶⁵ protiv socijalizma svojega doba. Takvo pravo, od temeljnog značenja za autonomiju i razvitak osobe, Crkva je uvijek branila, sve do naših dana. No Crkva isto tako uči da vlasništvo dobara nije apsolutnog prava, nego u svojoj naravi kao ljudskoga prava nosi upisane vlastite granice.

Dok je izricao pravo privatnog vlasništva, papa je isto tako jasno tvrdio da je »upotreba« dobara, povjerena slobodi, podložna njihovoj izvornoj zajedničkoj namjeni kao stvorenih dobara, također volji Isusa Krista kako se izriče u evanđelju. Napisao je naime: »Oni sretni su opomenuti ...: bogati moraju drhtati misleći na prijetnje Isusa Krista ...; jednog će dana morati položiti vrlo strog račun Bogu sucu o upotrebi svojih dobara«; te, navodeći Tomu Akvinskoga, nadodao: »Kad se, međutim, pitamo kako se valja služiti takvim dobrima, Crkva bez ikakve sumnje odgovara: što se toga tiče, čovjek ne smije posjedovati vanjska dobra kao svoja, nego kao zajednička« jer »nad ljudskim zakonima i sudovima stoji Kristov zakon i sud«.⁶⁶

Nasljednici Lava XIII. ponovili su dvostruku tvrdnju: privatno vlasništvo je nužno, dakle, dozvoljeno, ali je, u isti mah, ograničeno.⁶⁷ I Drugi je vatikanski koncil ponovno iznio tradicionalni nauk riječima koje zaslužuju da ih točno navedemo: »Zato čovjek, služeći se tim dobrima, ne smije nikada držati da su stvari koje zakonito posjeduje jedino njegove, nego ih, također, treba smatrati kao zajedničke u tom smislu što one mogu koristiti ne samo njemu jedinome nego također drugima«. I malo dalje: »Privatno vlasništvo ili neki drugi oblik gospodarenja vanjskim dobrima daju svakom uistinu neophodan prostor za osobnu i obiteljsku samostalnost, te ih treba smatrati proširenjem ljudske slobode ... I samo privatno vlasništvo ima po svoj prirodi također društveni karakter koji se temelji na zakonu opće namjene dobara«.⁶⁸ Isti smo nauk preuzeli najprije u govoru na Trećoj konferenciji latinsko-američkog episkopata u Puebli i, zatim, u enciklikama *Laborem exercens* i *Sollicitudo rei socialis*.⁶⁹

⁶⁵ Usp. Enc. *Rerum novarum*: n. n. mj. 99-107 131-133.

⁶⁶ Ibid: n. n. mj. 111-113s.

⁶⁷ Usp. Pio XI., Enc. *Quadragesimo anno*, II: n. n. mj. 191; Pio XII., Radioporuka od 1. 6. 1941.: n. n. mj. 199; Ivan XXIII., Enc. *Mater et Magistra*: n. n. mj. 428-429; Pavao VI., Enc. *Populorum progressio*, 22-24: n. n. mj. 268s.

⁶⁸ Past. konst. o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 69 71.

⁶⁹ Usp. Govor biskupima Latinske Amerike u Puebli (28. 1. 1979.) III, 4: AAS 71 (1979) 199-201; enc. *Laborem exercens*, 14: n. n. mj. 612-616; Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 42: n. n. mj. 572-574.

31. Čitajući ponovno takav nauk o pravu vlasništva i zajedničkoj namjeni dobara u odnosu prema našem vremenu, možemo se upitati o nastanku dobara koja uzdržavaju čovjekov život, zadovoljavaju njegove potrebe te su predmetom njegovih prava.

Prvo vrelo svega što je dobro jest sam Božji čin kojim je stvorio zemlju i čovjeka te čovjeku predao zemlju da njome vlada svojim radom i uživa njegove plodove (usp. Post 1, 2829). Bog je dao zemlju svemu ljudskom rodu da bi uzdržavala sve njegove članove ne isključujući ni privilegirajući nikoga. Tu je *korijen opće namjene zemaljskih dobara*. Zemlja je zbog svoje plodnosti i sposobnosti da zadovolji čovjekove potrebe prvi Božji dar za održavanje ljudskoga života. No zemlja ne daje svoje plodove bez posebna čovjekova odgovora Božjemu daru, tj. bez rada: čovjek posredstvom rada, služeći se svojom inteligencijom i slobodom, uspijeva vladati zemljom te je čini svojim dostojnim prebivalištem. Na taj način sebi prisvaja dio zemlje što ga je stekao radom. Tu je *vrelo individualnog vlasništva*. Jasno je da je odgovoran i za to da ne sprečava drugim ljudima učestvovati u Božjemu daru, štoviše, mora surađivati s njima kako bi zajedno vladali svom zemljom.

U povijesti uvijek nalazimo ta dva faktora, *rad i zemlju*, na početku svakoga ljudskog društva; no oni ne stoje uvijek u istom međusobnom odnosu. Nekoć se *naravna plodnost zemlje* činila, i doista je bila, glavnim čimbenikom bogatstva, dok je rad bio kao pomoć i potporanj takve plodnosti. U naše doba sve je važnija uloga *ljudskoga rada* kao proizvodnog čimbenika nematerijalnih i materijalnih bogatstava; postaje, nadalje, očito kako se rad jednog čovjeka prirodno isprepliće s radom drugih ljudi. Danas više no ikada raditi znači *raditi s drugima*, znači *raditi za druge*: znači raditi nešto za nekoga. Rad je to plodonosniji i produktivniji koliko više je čovjek kadar spoznati proizvodne mogućnosti zemlje i čitati u dubinu potrebe drugoga čovjeka za kojega se taj rad čini.

32. No postoji drugi oblik vlasništva, posebno u naše doba, te nije manje važan od posjeda zemlje: *to je vlasništvo spoznaje, tehnike i znanja*. Na tom tipu vlasništva temelji se bogatstvo industrijaliziranih nacija daleko više nego na vlasništvu prirodnih rezervi.

Bili smo spomenuli činjenicu da *čovjek radi s drugim ljudima* sudjelujući pri »socijalnom radu« koji se proteže na sve šire i šire krugove. Tko proizvodi neki predmet, općenito ga pravi, osim za vlastitu potrebu, zato da bi se njime mogli služiti drugi pošto su platili pravednu cijenu, ustanovljenu zajedničkim sporazumom pomoću slobodnog cjenjkanja. No upravo sposobnost da se na vrijeme znaju potrebe drugih ljudi i kombinacije proizvodnih faktora koji su najprikladniji da ih zadovolje jest drugo važno vrelo bogatstva u modernom društvu. Uostalom, mnoga dobra ne može na prikladan način proizvesti djelo samo jednog pojedinca, nego zahtijevaju suradnju mnogih oko istog cilja. Organizirati takav proizvodni

napor, planirati njegovo trajanje u vremenu, potruditi se da pozitivno odgovara potrebama koje mora zadovoljiti, preuzimati nužne rizike: i to je jedno vrelo bogatstva modernog društva. Tako sve očitijom i odlučujućom postaje *uloga ljudskoga rada*, discipliniranoga i stvaralačkog i - kao bitan dio takvoga rada - *sposobnosti za inicijativu i poduzetništvo*.⁷⁰

Takav proces, koji konkretno iznosi na svjetlo istinu o osobi što je kršćanstvo neprestano tvrdi, treba gledati s pozornošću i naklonošću. Doista, glavni izvor dobara zajedno sa zemljom jest *sam čovjek*. Njegova je to inteligencija koja umije pronaći proizvodne mogućnosti zemlje i mnogostruke načine kojima se mogu zadovoljiti ljudske potrebe. Njegov disciplinirani rad u solidarnoj suradnji dopušta stvaranje *radnih zajednica*, uvijek sve širih i dostojnijih povjerenja, kako bi se izvela promjena ljudske i prirodne okoline. Taj proces uključuje važne kreposti, kao marlost, radinost, razboritost u preuzimanju razumnih rizika, dostojnost povjerenja i vjernost u međuljudskim odnosima, snaga u provedbi teških i bolnih odluka, ali nužnih za zajednički rad poduzeća i da se prevladaju nadošle nevolje.

Moderna *poduzetnička ekonomija* sadrži pozitivne vidove, korijen kojih jest sloboda osobe, koja se izražava na ekonomskom polju kao i na toliko drugih područja. Ekonomija je, naime, sektor mnogostruke ljudske djelatnosti te u njoj, kao i na svakom drugom polju, vrijedi pravo na slobodu kao i dužnost da se njome odgovorno služimo. No važno je uočiti da postoje specifične razlike u tim tendencijama modernog društva i prošlih društava, makar i onih iz još nedavne prošlosti. Ako je nekoć odlučujući faktor proizvodnje bila *zemlja* i kasnije *kapital*, shvaćen kao masa strojeva i instrumentalnih dobara, danas je odlučujući faktor sve više *sam čovjek*, i to njegova spoznajna sposobnost koja se očituje u znanstvenim spoznajama, njegova sposobnost za solidarnu organizaciju, sposobnost da uoči i zadovolji potrebe drugoga.

33. Ipak moramo upozoriti na rizike i pitanja povezana s takvim tipom procesa. Danas, naime, mnogi ljudi, možda velika većina njih, ne raspolažu sredstvima koja bi im dopuštala da se na djelotvoran i čovjeka dostojan način uključe u strukturu poduzetničkog sustava u kojem rad zauzima doista središnje mjesto. Nemaju mogućnosti da steknu temeljne spoznaje koje bi im dopustile da izraze svoje stvaralaštvo i da razviju svoje mogućnosti, niti pak da uđu u mrežu međusobnog poznavanja i ophođenja, što bi omogućilo da se njihove kvalitete koriste i cijene. Oni su, na kraju, ako ne u pravom smislu riječi izrabljivani, a ono uvelike pritisnuti u stranu, te se ekonomski razvitak odvija, da tako kažemo, iznad njihovih glava ako čak ne suzuje ionako tijesne prostore njihovih starih ekonomija gole egzistencije. Nesposobni

---

⁷⁰ Usp. Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 15: n. n. mj. 528-531.

da se suprotstave konkurenciji roba proizvedenih na nov način, koje dobro odgovaraju potrebama što su ih ranije sami pokušavali riješiti tradicionalnim oblicima organizacije, privučeni sjajem nametljivog obilja, ali za njih nedostižnog, u isti mah stiješnjeni potrebama, ti se ljudi gomilaju u gradovima trećega svijeta, gdje su često kulturno iskorijenjeni te se nalaze u prilikama žestoke neimaštine, bez mogućnosti integracije; njima se, u stvari, ne priznaje dostojanstvo, te se ponekad nastoji oko toga da se uklone iz povijesti prisilnim oblicima demografske kontrole, protivne čovjekovu dostojanstvu.

Mnogi drugi ljudi, premda nisu posvema emarginirani, žive unutar prostora gdje apsolutno prvenstvo pripada borbi za ono najnužnije, te žive još uvijek po pravilima ranog kapitalizma, u situaciji »bez milosrđa«, koja se ni u čem ne razlikuje od najmračnijih momenata prve faze industrijalizacije. U drugim je slučajevima zemlja još uvijek središnji element ekonomskog procesa, a oni koji je obrađuju, isključeni iz posjeda, svedeni su na uvjete poluropstva.⁷¹ U tim se slučajevima, kao i u doba *Rerum novarum*, može govoriti o nečovječnom izrabljivanju. Usprkos velikim promjenama koje su se zbile u naprednijim društvima još uvijek nisu nestali nedostaci kapitalizma s vlašću stvari nad ljudima koja iz toga slijedi; štoviše, manjku materijalnih dobara među siromašnima pridružio se manjak znanja i poznavanja, koji im sprečava da se izbave iz stanja ponižavajuće podložnosti.

Velika većina stanovnika trećeg svijeta živi, na žalost, još u sličnim prilikama. No bilo bi krivo misliti taj svijet samo u geografskom smislu. U nekim krajevima, u nekim društvenim sektorima trećega svijeta aktivirani su procesi razvitka koji se ne usredotočuju toliko na valorizaciju materijalnih dobara koliko na valorizaciju »ljudskih sposobnosti«.

Ne tako davnih godina smatralo se da razvitak ovisi o izolaciji siromašnijih zemalja od svjetskoga tržišta i o njihovoj vjeri jedino u vlastite snage. Novija su iskustva pokazala da su zemlje koje su se tako isključile doživjele stagnaciju i nazadak, dok su se razvile zemlje koje su uspjele ući u opću međupovezanost ekonomske djelatnosti na međunarodnoj razini. Čini se, dakle, da je najveći problem steći pravedan prilaz međunarodnom tržištu koje se ne temelji na jednostranom načelu iskorištavanja prirodnih resursa, nego više na valorizaciji ljudskih sposobnosti.⁷²

No tipične se pojave trećega svijeta pokazuju i u razvijenim zemljama, gdje neprestana promjena načina proizvodnje i potrošnje obezvrđuje neke već stečene spoznaje i konsolidirana profesionalna umijeća zahtijevajući neprestani napor oko rekvalifikacije i prilagođavanja. Lako se može dogoditi da oni koji ne uspiju ići ukorak s vremenom budu

⁷¹ Usp. Enc. *Laborem exercens*, 21: n. n. mj. 632-b34.

⁷² Usp. Pavao VI., Enc. *Populorum progressio*, 33-42: n. n. mj. 273-278

gurnuti u stranu; s njima su zajedno starci, mladi nesposobni da se dobro uključe u društveni život i, općenito, oni slabiji i tzv. »četvrti svijet«. Ni položaj žene u takvim prilikama nije nipošto lak.

34. Čini se da je na razini pojedinih nacija kao i na razini međunarodnih odnosa *slobodno tržište* najdjelotvornije sredstvo kako bi se smjestile risurse i djelotvorno odgovorilo na potrebe. To ipak vrijedi samo za one potrebe koje su »plative«, koje se mogu kupiti, i za one risurse koje su »prodajne«, tj. u stanju da postignu odgovarajuću cijenu. No postoje brojne ljudske potrebe koje nisu za tržište. Stroga je dužnost pravednosti i istine spriječiti da temeljne ljudske potrebe ne ostanu nezadovoljene i da ne propadnu ljudi koji od toga trpe. Potrebno je, osim toga, pomoći tim potrebitim ljudima da steknu znanja i da uđu u krug međusobne povezanosti, da razviju svoje mogućnosti kako bi najbolje koristili svoje sposobnosti i resurse. Još prije logike razmjene jednakih vrijednosti i oblika pravde koji su joj vlastiti postoji *nešto što se duguje čovjeku zato što je čovjek* snagom njegova eminentnog dostojanstva. To *nešto* što mu se duguje nužno uključuje mogućnost da preživi i da dadne aktivan doprinos zajedničkom dobru čovječanstva.

U kontekstu trećega svijeta zadržavaju svoju vrijednost (u nekim slučajevima to je tek cilj koji valja postići) upravo oni ciljevi što ih enciklika *Rerum novarum* navodi kako bi se izbjeglo svođenje čovjekova rada i samoga čovjeka na razinu puke robe: plaća koja je dostatna za život obitelji; socijalno osiguranje za starost i nezaposlenost; odgovarajuća skrb za uvjete rada.

35. Tu se otvara veliko i plodno *polje zalaganja i borbe* u ime pravde za sindikate i za druge radničke organizacije koje brane njihova prava i štite subjektivnost razvijajući u istom bitnu funkciju kulturnog značaja kako bi radnici što punije i dostojnije sudjelovali u životu nacije i pomogli joj na putu razvitka.

U tom smislu s pravom se može govoriti o borbi protiv ekonomskog sustava koji se shvaća kao metoda koja osigurava apsolutno prvenstvo kapitalu, posjedu sredstava proizvodnje i zemlje naspram slobodnoj subjektivnosti čovjekova rada.⁷³ Toj borbi protiv takvog sustava ne postavlja se kao alternativni model socijalistički sustav, koji je u stvari, kako se čini, državni kapitalizam, nego *društvo slobodnoga rada, poduzetništva i participacije*. Takvo se društvo ne protivi tržištu, ali zahtijeva da ga prikladno nadziru društvene snage i država, tako da jamče zadovoljavanje temeljnih potreba svega društva.

Crkva priznaje pravednu *funkciju profita* kao pokazatelja dobrog poslovanja tvrtke: kad neka tvrtka proizvodi dohodak, to znači da su se na pravi način upotrijebili proizvodni

čimbenici i da su dužno zadovoljene odgovarajuće ljudske potrebe. Dohodak ipak nije jedini pokazatelj stanja poduzeća. Moguće je da su ekonomski računi u redu, a da su u isti mah ljudi, koji čine najdragocjeniji posjed tvrtke, poniženi i povrijeđeni u svojem dostojanstvu. To je, dakako, moralno nedopustivo, ali mora proizvesti u budućnosti negativne posljedice također za ekonomsku djelotvornost poduzeća. Svrha poduzeća, u stvari, nije jednostavno proizvodnja dohotka, nego postojanje same tvrtke kao *zajednice ljudi* koji na različit način ostvaruju zadovoljavanje svojih temeljnih potreba te tvore posebnu grupu u službi cijeloga društva. Dohodak je regulator života poduzeća, ali nije jedini; treba uvažiti *i druge ljudske i moralne faktore* koji su kroz dugu periodu barem jednako bitni za život poduzeća.

Vidjeli smo kako je neprihvatljiva tvrdnja da poraz takozvanog »realnog socijalizma« ostavlja kapitalizam kao jedini model ekonomske organizacije. Potrebno je odstraniti zapreke i monopole koji tolikim narodima koče razvitak, jamčiti svima - pojedincima i narodima - temeljne uvjete koji dozvoljavaju sudjelovanje u razvitku. Takav cilj zahtjeva programirane i odgovorne napore sa strane sve međunarodne zajednice. Potrebno je da jači narodi pruže onima slabijima priliku da se uključe u međunarodni život, a da oni slabiji koriste takvu priliku poduzimajući napore i nužne žrtve, brinući se za stabilnost na političkom i monetarnom polju i za neke buduće perspektive, za rast sposobnosti vlastitih radnika, za odgoj djelotvornih poduzetnika koji su svjesni vlastite odgovornosti.⁷⁴

Za sada su pozitivni naponi koji su se učinili u tom smjeru opterećeni pitanjem, velikim dijelom još neriješenim, vanjskoga duga siromašnijih zemalja. Pravedno je, bez sumnje, načelo da se dugovi moraju platiti; no nije dozvoljeno zahtijevati ili tražiti povratak novca kad bi to u stvari nametnulo takav politički izbor koji bi otjerao u glad i očaj cijele narode. Ne može se zahtijevati da se ugovoreni dugovi plate nepodnošljivim žrtvama. U tim je slučajevima potrebno - što se uostalom i dijelom događa - da se nađu načini olakšanja, odgađanja ili brisanja duga u skladu s temeljnim pravom naroda na nužan život i razvitak.

36. Sad je prikladno obratiti pozornost na specifična pitanja i na prijetnje koje se rađaju unutar najrazvijenijih ekonomija te su povezane s njihovim posebnim karakteristikama. U prijašnjim fazama razvitka čovjek je uvijek živio pod teretom nužde: njegove su potrebe bile malobrojne, utvrđene na neki način već objektivnim strukturama njegova tjelesnog ustrojstva,

---

⁷³ Usp. Enc. *Laborem exercens*, 7: n. n. mj. 592-594.

⁷⁴ Usp. *ibid.* 8: n. n. mj. 594-598.

a ekonomska je djelatnost bila usmjerena na to da ih zadovolji. Očito je da danas nije riječ samo o tom da se čovjeku pruži neka količina dostatnih dobara nego je pitanje kako odgovoriti na *zahtjev kvalitete*: tj. kvalitete robe koju valja proizvesti i potrošiti; kvalitete javnih usluga kojima se služimo; kvalitete okoline i života uopće.

Zahtjev za kvalitativno više zadovoljavajućom i bogatijom egzistencijom u sebi je zakonita stvar; no ne mogu se ne naglasiti nove odgovornosti i opasnosti povezane s tom povijesnom fazom. Kako se javljaju i definiraju nove potrebe, uvijek im prethodi više ili manje prikladna koncepcija čovjeka i njegova istinskog dobra: izborom proizvodnje i potrošnje očituje se određena kultura kao globalna koncepcija. Odatle proizlazi *pojava konzumizma*. U pronalaženju novih potreba i novih načina njihova zadovoljavanja nužno je dati se voditi integralnom slikom čovjeka koja će poštivati sve dimenzije njegova bića i podrediti one materijalne i instinktivne onim nutarnjima i duhovnima. Ako se čovjek, naprotiv, neposredno obraća svojim instinktima i ne obazire se na svoju osobnu svjesnu i slobodnu stvarnost, mogu se oblikovati *navike konzuma i životni stilovi* koji su objektivno nedozvoljeni i često štetni za fizičko i duhovno zdravlje. Ekonomski sustav sam po sebi ne posjeduje kriterije koji bi dozvoljavali da ispravno razlikujemo nove i uzvišenije oblike zadovoljavanja ljudskih potreba od novih uvedenih potreba koje ometaju oblikovanje zrele osobnosti. Zato je nužno i hitno *veliko odgojno i kulturno djelo* koje će obuhvatiti odgoj potrošača za odgovornu upotrebu njihove sposobnosti izbora, oblikovanje visokog smisla odgovornosti među proizvođačima i, pogotovo, među profesionalcima masovnih komunikacija, uz također nužan zahvat javnih vlasti.

Jedan vrlo uočljiv primjer umjetne potrošnje, suprotne zdravlju i dostojanstvu čovjeka, koju je, dakako, teško nadzirati jest potrošnja droge. Njezino širenje pokazatelj je teške disfunkcije društvenog sustava. I ona pretpostavlja materijalističko »čitanje« ljudskih potreba koje u nekom smislu razara. Tako se sposobnost za novosti slobodne ekonomije završava jednostranom i neodgovarajućom aktualizacijom. Droga, kao i pornografija, i drugi oblici konzumizma iskorištavaju krhkost slabih te nastoje ispuniti duhovnu prazninu koja se u međuvremenu proizvela.

Nije zlo željeti da se živi bolje, ali je pogrešan stil života koji se smatra boljim kad je usmjeren prema imati a ne prema biti, te želi imati više ne da bi bio više, nego da troši egzistenciju u užitku koji je svrha sam sebi.⁷⁵ Zato je potrebno potruditi se da se izgrade stilovi života u kojima traženje istinitog, i lijepog, i dobrog i zajedništvo s drugim ljudima u

---

⁷⁵ Usp. 2. vat. koncil, Past. konst. o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 35; Pavao VI., Enc. *Populorum progressio*, 19: n. n. mj. 266s.

svrhu zajedničkog rasta budu elementi koji će vladati izborom potrošnje, štednje i investicija. Što se toga tiče, spominjemo ne samo dužnost ljubavi, tj. dužnost da se pomogne onim što nam je »suvišno«, a nekad i onim što nam je »nužno«, da bismo dali ono što je neophodno za život siromaha. Upozoravamo, također, na činjenicu da je odluka da se investira na jednom mjestu, a ne na drugom, na jednom proizvodnom sektoru radije nego na drugom, uvijek *moralna i kulturalna odluka*. Kad se pretpostave neki apsolutno nezaobilazni uvjeti ekonomije i političke stabilnosti, odluku o investiciji, tj. o ponudi prilike nekom narodu da valorizira vlastiti rad, određuje i stav simpatije i vjera u Providnost, što otkriva ljudsku kvalitetu onoga koji odlučuje.

37. Na isti je način zabrinjavajuće, uz pitanje konzumizma i s njim usko povezano, *ekološko pitanje*. Čovjek zahvaćen željom da posjeduje i da uživa, više nego da bude i da raste, konzumira pretjerano i neuredno zalihe zemlje i svog vlastitog života. U korijenu besmislena razaranja prirodnog okoliša počiva antropološka zabluda, na žalost vrlo raširena u naše doba. Čovjek koji otkriva svoju sposobnost da preobražava, i u izvjesnom smislu da stvara svijet vlastitim radom, zaboravlja da se to odvija uvijek na temelju prvog izvornog dara stvari od Boga. Čovjek misli da može samovoljno raspolagati zemljom podvrgavajući je bez pridržaja svojoj volji kao da ona ne bi imala vlastita oblika i prethodne namjene koju joj je dao Bog. Čovjek tu namjenu, istina, može razvijati, ali je ne smije izdati. Umjesto da vrši svoju ulogu Božjega suradnika u djelu stvaranja čovjek se stavlja na mjesto Boga te tako na kraju izaziva pobunu prirode koju više tiranizira nego njome vlada.⁷⁶

U tom se razabire, u prvom redu, siromaštvo ili uskogrudnost čovjeka kojega prožima želja da posjeduje stvari umjesto da ih stavi u odnos s istinom, lišena onog nezainteresiranog stava, plemenitog, estetskog, koji se rađa iz divljenja biću i ljepoti, koji čita u vidljivim stvarima poruku nevidljivoga Boga koji ih je stvorio. Današnje čovječanstvo, što se toga tiče, mora biti svjesno svojih dužnosti i zadataka prema budućim generacijama.

38. Osim iracionalnog razaranja prirodnog okoliša ovdje moramo prisjetiti da je još teže razaranje *ljudskoga okoliša*, čemu se još uvijek ne posvećuje nužna pozornost. Dok se s pravom vodi briga, također mnogo manje nego što je nužno, da se očuva prirodni »habitat« raznih životinjskih vrsta kojima prijete nestanak, jer se zna da svaka od njih daje poseban doprinos općem skladu na zemlji, premalo se nastoji oko toga da se *održe moralni uvjeti autentične »ljudske ekologije«*. Bog je čovjeku dao ne samo zemlju, koju mora upotrebljavati poštivajući izvornu nakanu po kojoj mu je darovana kao dobro; Bog je dao čovjeku i njega

---

⁷⁶ Usp. Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 34: n. n. mj. 559s; Poruka za Svjetski dan mira 1990.: AAS 82 (1990) 147-156.

samoga, te čovjek, stoga, mora poštivati naravnu i moralnu strukturu kojom je obdaren. U tom kontekstu treba spomenuti teška pitanja moderne urbanizacije, potrebe urbanizma koji se brine za život osoba, a i dužnu brigu za »socijalnu ekologiju rada«.

Čovjek prima od Boga svoje bitno dostojanstvo i s njim i sposobnost da transcendiraju svaki društveni poredak prema istini i dobroti. Ipak je uvjetovan i socijalnom strukturom u kojoj živi, odgojem što ga je primio i okolinom. Ti elementi mogu olakšavati ili otežavati njegov život prema istini. Odluke kojima se stvara neka ljudska okolina mogu, dakle, uroditi specifičnim strukturama grijeha koje sprečavaju punu realizaciju ljudi koji od njih na razne načine pate. Razbiti takve strukture i zamijeniti ih autentičnijim oblicima suživota zadatak je koji zahtijeva hrabrost i strpljivost.⁷⁷

39. Prva i temeljna struktura u korist »ljudske ekologije« jest *obitelj* u smislu što u njoj čovjek prima prve i odlučujuće spoznaje o istini i o dobroti, uči što znači ljubiti i biti ljubljen i, stoga, što znači konkretno biti osoba. Ovdje se razumije *obitelj utemeljena na braku*, u kojoj međusobno darivanje samoga sebe sa strane muža i žene stvara okoliš života u kojem se dijete može roditi te razvijati svoje mogućnosti, postati svjesnim svoga dostojanstva i pripremiti se da se susretne sa svojom jedinstvenom i nezaobilaznom sudbinom. No često se, naprotiv, događa da se čovjek plaši pred realizacijom autentičnih uvjeta ljudske reprodukcije, te je naveden da gleda samoga sebe i vlastiti život kao skup osjetnih utisaka što ih treba doživjeti, umjesto kao djelo koje valja obaviti. Odatle se rađa manjak slobode iz kojega slijedi odbijanje zadatka da se čovjek stabilno veže s drugom osobom i rađa djecu ili pak se navodi da gleda djecu kao neku od tolikih »stvari« koje se mogu imati ili ne imati, već prema vlastitoj pohoti, i koje se sukobljavaju s drugim mogućnostima.

Potrebno je vratiti se, i promatrati obitelj kao *svetište života*. Ona je doista sveta: to je mjesto u kojem se može prikladno primiti život, dar Božji, i štititi protiv mnogostrukih napadaja kojima je izložen, može se razviti prema potrebama autentičnog ljudskog rasta. Obitelj čini, protiv takozvane kulture smrti, sjedište kulture života.

Čini se da se čovjekova ingenioznost na tom polju usmjerava više da ograničava, sprečava ili uništava izvore života, ne prezajući čak ni pred pobačajem, na žalost toliko raširenim u svijetu, nego da brani i otvara mogućnosti samoga života. U enciklici *Sollicitudo rei socialis* javno su osuđene sustavne kampanje protiv nataliteta, koje na temelju iskrivljenog poimanja demografskog problema i u klimi »apsolutnog manjka poštivanja slobodne odluke dotičnih osoba« te iste osobe nerijetko podvrgavaju »nepodnošljivim pritiscima... da bi ih podvrgle

---

⁷⁷ Usp. Apost. pobud. *Reconciliatio et Paenitentia* (2. 12. 1984.) 16: AAS 77 (1985) 213-217; Pio XI., Enc. *Quadragesimo anno*, III: n. n. mj. 219.

tom novom obliku ugnjetavanja«. ⁷⁸ Riječ je o politikama koje novim tehnikama proširuju svoj krug djelovanja sve do toga da bi, kao u nekom »kemijskom ratu«, otrovale živote milijuna bespomoćnih ljudskih bića.

Te kritike nisu usmjerene toliko protiv nekog ekonomskog sustava koliko protiv etičko-kulturalnog sustava. Ekonomija, naime, samo je jedan vid i jedna dimenzija zamršene ljudske djelatnosti. No ako se ona apsolutizira, ako proizvodnja i potrošnja robe, na kraju, zaposjednu središte društvenog života, te postanu jedina vrijednost društva ne podvrgavajući se ničemu drugom, treba tražiti uzrok ne samo i ne toliko u samom ekonomskom sustavu, koliko u činjenici da je sav društveno-kulturalni sustav, ignorirajući etičku i religioznu dimenziju, oslabio, te se ograničava sada samo na proizvodnju dobara i usluga. ⁷⁹ Sve se to može sažeti još jedanput tvrdnjom da je ekonomska sloboda samo element ljudske slobode. Kad ekonomska sloboda postane autonomnom, tj. kad se čovjek gleda više kao proizvođač ili potrošač dobara nego kao subjekt koji proizvodi i troši da bi živio, tada ekonomija gubi svoj nužan odnos s ljudskom osobom te je, na kraju, otuđuje i tlači. ⁸⁰

40. Zadaća je države da se brine za obranu i zaštitu zajedničkih dobara, kao što su prirodni okoliš i ljudski okoliš, održavanje kojih ne mogu jamčiti jednostavni mehanizmi tržišta. Kao što je u doba starog kapitalizma država bila dužna da brani temeljna prava rada tako su sada, u novom kapitalizmu, i ona i čitavo društvo dužni da *brane kolektivna dobra*, koja, između ostalog, tvore okvir unutar kojega je jedino moguće da svatko zakonito postigne svoje individualne ciljeve.

Tu se pokazuje nova granica tržišta: ima kolektivnih i kvalitativnih potreba što ih ne mogu zadovoljiti njegovi mehanizmi; postoje važne ljudske potrebe izvan njegove logike; postoje dobra koja se na temelju vlastite naravi ne mogu i ne smiju prodavati ni kupovati. Istina je da tržišni mehanizmi pružaju mnoge prednosti: pomažu, između ostalog, da se bolje koriste resurse; potiču razmjenu proizvoda i, prije svega, stavljaju u središte volju i nakanu ljudske osobe što se u ugovoru susreće s voljom i nakanom druge osobe. Ipak ti mehanizmi uključuju rizik »idololatrije« tržišta, koja ne zna da postoje dobra što po svojoj naravi nisu i ne mogu biti jednostavno roba.

41. Marksizam je kritizirao građanska kapitalistička društva prigovarajući im da otuđuju ljudsku egzistenciju i čine je tržišnom robom. Nema sumnje da se taj prigovor temelji na krivom i neprikladnom poimanju otuđenja, jer ga svodi samo na sferu odnosa proizvodnje i

⁷⁸ Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 25: n. n. mj. 544.

⁷⁹ Usp. *ibid.* 34: n. n. mj. 559s.

⁸⁰ Usp. Enc. *Redemptor hominis* (4. 3. 1979.) 15: AAS 71 (1979) 286289.

vlasništva, tj. pridavajući mu materijalistički temelj i, štoviše, nijekajući zakonitost i pozitivnost tržišnih odnosa i na području koje im je vlastito. Tako se, na kraju, tvrdi da samo društvo kolektivističkog tipa može isključiti otuđenje. No povijesno je iskustvo socijalističkih zemalja, na žalost, dokazalo da kolektivizam ne uklanja otuđenje, nego ga, štoviše, povećava dodavši mu i oskudicu u nužnim stvarima i ekonomsku nedjelotvornost.

Povijesno iskustvo Zapada, sa svoje strane, pokazuje, premda su marksistička analiza i utemeljenje otuđenja lažni, da je otuđenje zajedno s gubitkom autentičnog smisla za egzistenciju ipak stvarna činjenica i u zapadnim društvima. Zbiva se u potrošnji, kad čovjeka upliću u mrežu lažnih i površnih zadovoljstava umjesto da mu se pomogne kako bi stekao autentično i konkretno iskustvo svoje osobnosti. Otuđenje nastaje također u radu kad je organiziran tako da se samo »maksimiraju« njegovi plodovi i dohoci, a ne mari se za to je li se radnik pomoću vlastitog rada ostvaruje više ili manje kao čovjek već prema tomu kako raste njegovo sudjelovanje u autentičnoj solidarnoj zajednici, ili pak raste njegova izolacija u spletu odnosa skrajnjeg suparništva i međusobnog otuđenja u kojem ga smatraju samo sredstvom a ne ciljem.

Potrebno je vratiti pojam otuđenja kršćanskoj viziji gledajući u njemu obrnuti odnos između sredstava i ciljeva: kad ne priznaje vrijednost i veličinu osobe u sebi samomu i u drugomu, čovjek se, u stvari, lišava mogućnosti da živi vlastito čovječstvo i da uđe u onaj odnos solidarnosti i zajedništva s drugim ljudima za koji ga je Bog stvorio. Čovjek u stvari postaje autentično samim sobom posredstvom slobodnog darivanja samoga sebe,⁸¹ a to je darivanje moguće uslijed bitne »sposobnosti za transcendenciju« ljudske osobe. Čovjek ne može darivati sama sebe nekom samo ljudskom projektu stvarnosti, nekom apstraktnom idealu ili lažnim utopijama. On, ukoliko je osoba, može darivati samoga sebe drugoj osobi ili drugim osobama i, na kraju, Bogu koji je tvorac njegova bića i jedini koji može potpuno prihvatiti njegov dar.⁸² Otuđen je čovjek onaj koji odbija da transcendirati sebe samoga i da živi iskustvo darivanja samoga sebe i oblikovanja autentične ljudske zajednice usmjerene prema njezinu posljednjem cilju što je Bog. Otušeno je ono društvo koje u svojim oblicima društvene organizacije, u oblicima proizvodnje i potrošnje otežava ostvarivanje toga darivanja i oblikovanja te međuljudske solidarnosti.

U zapadnjačkom društvu nadvladano je izrabljivanje barem u oblicima što ih je analizirao i opisao Karl Marx. No nije, naprotiv, prevladano otuđenje u različitim oblicima izrabljivanja kad se ljudi međusobno instrumentaliziraju, te u sve rafiniranijem zadovoljavanju svojih

⁸¹ Usp. 2. vat. koncil, Past. konst. o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 24

⁸² Usp. ibid. 41.

posebnih i drugotnih potreba postaju gluhi za one glavne i autentične, koje moraju upravljati također načinom zadovoljavanja drugih potreba.⁸³ Čovjek koji se brine samo ili većinom o posjedu ili o užicima, koji nije više sposoban vladati svojim instinktima i svojim pohotama te ih poslušnošću podvrći istini, ne može biti slobodan: *poslušnost istini o Bogu i o čovjeku* jest prvi uvjet slobode koji omogućuje čovjeku da uredi vlastite potrebe, vlastite želje i načine njihova zadovoljavanja prema opravdanoj hijerarhiji, tako da za nj posjed stvari bude sredstvom rasta. Zapreka takvom rastu može proizaći iz manipulacije što je vrše ona sredstva masovne komunikacije koja nameću, snagom dobro orkestriranog nagovaranja, mode i pokrete mišljenja, a da nije moguće podvrći kritici pretpostavke na kojima se temelje.

42. Vraćajući se sada na početno pitanje, smije li se reći da je nakon pada komunizma kapitalizam društveni sustav koji je pobijedio, i da se prema njemu moraju usmjeriti napori zemalja koje nastoje rekonstruirati svoju ekonomiju i svoje društvo? Je li to model što ga treba preporučiti zemljama trećeg svijeta koje traže put istinskog ekonomskog i građanskog napretka?

Odgovor je očito zamršen. Ako se pod »kapitalizmom« misli ekonomski sustav koji priznaje temeljnu i pozitivnu ulogu poduzetništva, tržišta, privatnog vlasništva i, dosljedno, odgovornosti za sredstva proizvodnje, slobodnog ljudskog stvaralaštva na sektoru ekonomije, odgovor je dakako pozitivan, premda bi se možda zgodnije moglo govoriti o »ekonomiji poduzetništva« ili o »ekonomiji tržišta« ili jednostavno o »slobodnoj ekonomiji«. No ako se pod »kapitalizmom« misli sustav u kojem sloboda na ekonomskom sektoru nije stavljena u čvrst juridički kontekst koji će je staviti u službu integralne ljudske slobode, te je smatrati posebnom dimenzijom te slobode, središte koje jest etičko i religiozno, tada je odgovor odlučno negativan.

Marksističko rješenje je zakazalo, ali preostaju u svijetu pojave emarginacije i izrabljivanja, pogotovo u trećem svijetu, također pojave ljudskoga otuđenja, posebno u naprednijim zemljama, protiv kojih se diže čvrst glas Crkve. Toličke množine ljudi žive još uvijek u uvjetima velike materijalne i moralne bijede. Slom komunističkog sustava u tolikim zemljama, bez sumnje, uklanja smetnju da se na prikladan i realistički način zahvate ta pitanja, ali to nije dosta da bi se ona riješila. Postoji, štoviše, rizik da se ne proširi radikalna ideologija kapitalističkog tipa, koja odbija čak da se bavi tim pitanjima smatrajući *a priori* da je svaki pokušaj u tom smislu bezuspješan, te fideistički povjerava njihovo rješavanje slobodnom razvitku tržišnih snaga.

---

⁸³ Usp. *ibid.* 26.

43. Crkva ne posjeduje modele koje bi mogla ponuditi. Stvarni i istinski djelotvorni modeli mogu samo izrasti u okviru različitih povijesnih prilika zahvaljujući naporu svih odgovornih koji zahvaćaju u konkretne probleme u svim njihovim vidovima, socijalnim, društvenim, ekonomskim, političkim i kulturalnim, što se međusobno isprepliću.⁸⁴ Tom zalaganju Crkva nudi kao *nezaobilaznu idejnu orijentaciju* vlastiti socijalni nauk, koji - kako je rečeno - priznaje pozitivnost tržišta i poduzeća, ali u isti mah upozorava na nužnost da se oni usmjere prema zajedničkom dobru. Ona priznaje također zakonitost napora radnika da postignu puno poštivanje vlastitog dostojanstva i veći prostor za sudjelovanje u životu poduzeća tako da u nekom smislu, premda rade zajedno s drugima i pod vodstvom drugih, uzmognu, »raditi kao samostalni«,⁸⁵ koristeći svoju inteligenciju i slobodu.

Cjelovit razvitak ljudske osobe u radu ne protuslovi, nego, štoviše, potpomaže veću produktivnost i djelotvornost samoga rada, tako može oslabiti konsolidirane strukture vlasti. Poduzeće se ne smije gledati samo kao »društvo kapitala«; ono je u isti mah »društvo osoba«. U njemu sudjeluju na različit način i sa specifičnom odgovornošću i oni koji pružaju nužan kapital za njegovu djelatnost i oni koji sudjeluju sa svojim radom. Kako bi se ti ciljevi postigli, potreban je još *velik udruženi pokret radnika* cilj kolega jest oslobođenje i cjelovita promocija osobe.

U svjetlu »novih stvari« današnjice iznova smo čitali *odnos između individualnog ili privatnog vlasništva i univerzalne namjene dobara*. Čovjek ostvaruje sebe samoga svojom inteligencijom i svojom slobodom. To čineći, uzima kao predmet i kao sredstvo stvari ovoga svijeta te ih prisvaja. U tom njegovu djelovanju temelji se pravo na inicijativu i na individualno vlasništvo. Svojim radom čovjek se zalaže ne samo za sebe sama nego, također, *za druge i s drugima*: svatko surađuje s radom drugoga i na njegovo dobro. Čovjek radi kako bi zadovoljio potrebe svoje obitelji, zajednice koje je dio, nacije i, na kraju, svega čovječanstva.⁸⁶ Suraduje, osim toga, u radu drugih koji djeluju u istom poduzeću, također u radu dobavljača ili pri potrošnji klijenata u lancu solidarnosti što se sve više i više širi. Pravedno je i zakonito također vlasništvo sredstava proizvodnje bilo na polju industrije bilo poljodjelstva ako služi korisnom radu; postaje, naprotiv, nezakonito ako se ne valorizira ili pak služi da sprečava rad drugih kako bi se stekla zarada koja se ne rađa iz globalnog širenja

---

⁸⁴ Usp. 2. vat. koncil, Past. konst. o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 36; Pavao VI., Ap. pismo *Octogesima adveniens*, 2-5: n. n. mj. 402--405.

⁸⁵ Usp. Enc. *Laborem exercens*, 15: n. n. mj. 616--618.

⁸⁶ Usp. *ibid.* 10: n. n. mj. 600-602.

rada i društvenog bogatstva nego, naprotiv, od njihova smanjivanja, od nezakonita izrabljivanja, od spekulacije i razbijanja solidarnosti u svijetu rada.⁸⁷ Takvo vlasništvo nema nikakva opravdanja, te je zloupotreba pred licem Boga i ljudi.

Dužnost da se zarađuje kruh znojem svog vlastitog čela pretpostavlja u isti mah i neko pravo. Društvo u kojemu se to pravo sustavno niječe, u kojemu mjere ekonomske politike ne dozvoljavaju radnicima da postignu zadovoljavajuće razine zaposlenja ne može steći ni svoje etičko ozakonjenje ni društveni mir.⁸⁸ Kao što osoba potpuno ostvaruje samu sebe slobodnim darivanjem same sebe tako se vlasništvo moralno opravdava time što stvara, na dužan način i u dužno vrijeme, prilike za rad i ljudski uzrast za sve.

5.poglavlje

DRŽAVA I KULTURA

44. Lav XIII. dobro je znao da je potrebna zdrava *teorija države* kako bi osigurala normalni razvitak ljudskih aktivnosti: onih duhovnih i onih materijalnih, koje su obje nezaobilazne.⁸⁹ Zato u jednom odsjeku *Rerum novarum* predstavlja organizaciju društva prema trostrukoj vlasti - zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj - što je u ono doba bila novost u crkvenom naučavanju.⁹⁰ Takav raspored zrcali realistički pogled na društvenu narav čovjeka, koja zahtjeva prikladno zakonodavstvo da štiti slobodu svih. U tu je svrhu prikladnije da svaka vlast ima druge vlasti kao ravnotežu i druge sfere nadležnosti koje je drže unutar njezinih pravednih okvira. To je načelo »pravne države«, u kojoj je suveren zakon, a ne ljudska samovolja.

Tom se poimanju u moderno doba suprotstavio totalitarizam, koji u marksističko-lenjinističkom obliku smatra da su neki ljudi snagom dubljeg poznavanja zakona društvenog razvitka ili zbog posebnog klasnog položaja ili uslijed dodira s dubljim vrelima kolektivne svijesti izuzeti od zabluda, te mogu, dakle, prisvojiti sebi vršenje apsolutne vlasti. Treba nadodati da se totalitarizam rađa iz negacije istine u objektivnom smislu: ako ne postoji neka

---

⁸⁷ Usp. ibid. 14: n. n. mj. 612-616.

⁸⁸ Usp. ibid. 18: n. n. mj. 622-625.

⁸⁹ Usp. Enc. *Rerum novarum*: n. n. mj. 126-128.

⁹⁰ Usp. ibid.: n. n. mj. 121 s.

transcendentna istina, pokoravajući se kojoj čovjek stječe svoj puni identitet, tada ne postoji nikakvo sigurno načelo koje bi jamčilo pravedne odnose između ljudi. Njihov interes klase, grupe, nacije neizbježno ih suprotstavlja čedne protiv drugih. Ako se ne prizna transcendentna istina, tada trijumfira sila vlasti, te svatko nastoji koristiti do kraja sredstva kojima raspolaže da bi nametnuo vlastiti interes ili vlastito mišljenje bez obzira na prava drugih. Tada se čovjek poštuje samo u mjeri u kojoj je moguće instrumentalizirati ga za neku egoističnu afirmaciju. Korijen modernog totalitarizma, dakle, može se naći u negaciji transcendentnog dostojanstva ljudske osobe, vidljive slike nevidljivog Boga, i upravo zato, po svojoj samoj naravi, subjekta prava što ih nitko ne smije vrijeđati: ni pojedinac, ni grupa, ni klasa, ni nacija, ni država. To nije dozvoljeno činiti ni većini nekog društvenog tijela da se postavi protiv manjine tjerajući je u rubnu egzistenciju, tlačeći je, iskorištavajući je ili nastojeći da je uništi.⁹¹

45. Kultura i praksa totalitarizma uključuju i nijekanje Crkve. Država ili pak stranka koja smatra da može u povijesti ostvariti apsolutno dobro, te se uzdiže iznad svih vrednota, ne može trpjeti da se iznosi *objektivni kriterij dobra i zla* mimo volje vladajućih, koji bi u određenim okolnostima mogao služiti da se prosudi njihovo ponašanje. To tumači zašto totalitarizam nastoji razoriti Crkvu ili je, barem, sebi podrediti učinivši je sredstvom vlastitog ideološkog aparata.⁹² Totalitarna država, nadalje, nastoji apsorbirati u sebi i naciju, društvo, obitelj, religiozne zajednice i same osobe. Braneći svoju slobodu, Crkva brani slobodu osobe, koja mora slušati Boga više nego ljude (usp. Dj 5, 29), isto tako slobodu obitelji, društvenih organizacija i nacije, koje sve posjeduju vlastitu sferu autonomije i suverenosti.

46. Crkva cijeni sustav demokracije u koliko omogućava široko sudjelovanje građana u političkim odlukama te jamči podanicima mogućnost da biraju i nadziru vlastite vladare, tj. da ih zamjene na miran način kad to bude prikladno.⁹³ Crkva zato ne može podržavati oblikovanje uskih vodećih skupina koje radi zasebnih interesa ili radi ideoloških ciljeva uzurpiraju državnu vlast.

Autentična demokracija moguća je samo u pravnoj državi i na temelju ispravnog shvaćanja ljudske osobe. Zahtijeva da se ostvare nužni uvjeti za unapređenje bilo pojedinih osoba odgojem i formacijom prema istinskim idealima bilo »subjektivnosti« društva stvaranjem struktura udioništva i suodgovornosti. Danas postoji sklonost da se tvrdi kako su agnosticizam i skeptički relativizam filozofija i temeljni stav koji odgovaraju demokratskim

---

⁹¹ Usp. Lav XIII., Enc. *Libertas praestantissimum*: n. n. mj. 224-226.

⁹² Usp. 2. vat. koncil, Konst. past o Crkvu u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 76.

⁹³ Usp. ibid. 29; Pio XII., Božićna radioporočka od 24. 12. 1944.: AAS 37 (1945) 10-20.

političkim oblicima, te da oni koji su uvjereni da spoznaju istinu te čvrsto stoje uza nju nisu vjerodostojni s demokratskog stanovišta, jer ne prihvaćaju da većina određuje istinu i da je ona različita već prema raznim političkim ravnotežama. Tu treba primijetiti da se ideje i uvjerenja mogu lako instrumentalizirati u svrhe moći ako ne postoji nikakva posljednja istina koja vodi i usmjerava političku akciju. Demokracija bez načela lako se pretvara u otvoreni ili skriveni totalitarizam, kako to pokazuje povijest. Crkva ne zatvara oči pred opasnošću fanatizma ili fundamentalizma onih koji u ime ideologije koja se smatra znanstvenom ili religioznom misle da smiju nametati drugim ljudima svoje poimanje istine i dobra. *Kršćanska istina* nije toga tipa. Budući da nije ideološka, kršćanska vjera ne smatra da može prolaznu socio-političku stvarnost zarobiti u čvrstu shemu, te priznaje da se čovjekov život ostvaruje u povijesti u različitim uvjetima i ne uvijek savršenima. Zato Crkva, kad god afirmira transcendentno dostojanstvo čovjeka, ima kao svoju metodu poštivanje slobode.⁹⁴

No sloboda se u potpunosti vrednuje samo ako se prihvaća istina: u svijetu bez istine sloboda gubi svoju vrijednost, te se čovjek izlaže nasilju strasti i otvorenim ili skrivenim uvjetovanostima. Kršćanin živi slobodu (usp. Iv 8, 31-32) i služi joj nudeći neprestano, po misijskoj naravi svoga poziva, istinu koju je spoznao. U dijalogu s drugim ljudima, pažljiv na svaki djelić istine koji susretne u životnom iskustvu i u kulturi pojedinaca i nacija, neće se odreći svjedočenja svega onoga čemu ga je poučila vjera i pravilna upotreba razuma.⁹⁵

47. Nakon sloma komunističkog totalitarizma i mnogih drugih totalitarnih režima pa i onih tzv. »nacionalne sigurnosti« danas pratimo kako prevladava, ne bez suprotstavljanja, demokratski ideal zajedno sa živom pažnjom i brigom za ljudska prava. No upravo je zato nužno da narodi koji reformiraju svoje zakone dadnu demokraciji autentičan i čvrst temelj priznavajući izričito ta prava.⁹⁶ Među njima najprije treba prisjetiti na: pravo na život, integralni dio kojega jest pravo na rast pod srcem majke pošto smo se začeli; pravo živjeti u ujedinjenoj obitelji i u moralnoj okolini koja je pogodna za razvoj vlastite osobnosti; pravo na dozrijevanje vlastite inteligencije i vlastite slobode u traženju i spoznaji istine; pravo na sudjelovanje u radu kako bi se oplemenila dobra zemlje i od njih dobila mogućnost za održavanje vlastitog života i života svojih dragih; pravo slobodno osnivati obitelj te primiti i odgajati djecu živeći odgovorno vlastitu seksualnost. Vrelo i sinteza tih prava jest, u stanovitom smislu, religiozna sloboda shvaćena kao pravo da se živi u istini vlastite vjere i u

⁹⁴ Usp. 2. vat. koncil, Deklaracija o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae*.

⁹⁵ Usp. Enc. *Redemptoris missio*, 11; L'Osservatore Romano, 23. 1. 1991.

⁹⁶ Usp. Enc. *Redemptor hominis*, 17; n. n. mj. 270-272.

sukladnosti s transcendentnim dostojanstvom vlastite osobe.⁹⁷

I u zemljama gdje vrijede oblici demokratske vlade ne poštuju se uvijek potpuno ta prava. Ne mislimo samo na sablazan pobačaja nego, također, na razne vidove krize demokratskih sustava koji su, kako se ponekad čini, izgubili sposobnost da odlučuju prema općem dobru. Pitanja koja se dižu iz društva kadikad se ne razmatraju po kriterijima pravde i moralnosti, nego više prema biralačkoj ili financijskoj snazi grupa koje ih podržavaju. Slično kvarenje političkih običaja stvara s vremenom nepovjerenje i bezvoljnost, zbog čega opada političko sudjelovanje te se gubi građanski duh usred populacije koja se osjeća oštećenom i razočaranom. Rezultat je sve veća nesposobnost da se pojedinačni interesi uključe u suvislu viziju općega dobra. To opće dobro nije, naime, jednostavan zbroj pojedinačnih interesa, nego nalaže njihovo vrednovanje i sumiranje koje se provodi na osnovi uravnotežene hijerarhije vrednota te na kraju zahtijeva točno shvaćanje dostojanstva i prava osobe.⁹⁸

Crkva poštuje *zakonitu autonomiju demokratskog poretka* i nema razloga da izrazi naklonost prema jednom ili drugom zakonskom ili ustavnom rješenju. Doprinos što ga pruža takvom poretku jest upravo ona vizija dostojanstva osobe koja se pokazuje u svoj svojoj punini u otajstvu utjelovljene Riječi.⁹⁹

48. Ta se opća razmatranja odražavaju također na *ulogu države na ekonomskom sektoru*. Ekonomska aktivnost; posebno ona tržišne ekonomije, ne može se razvijati u institucionalnoj juridičkoj i političkoj praznini. Pretpostavlja, naprotiv, sigurnost što se tiče jamstava individualne slobode i individualnog vlasništva, osim toga, jamstvo stabilnog novca i djelotvornih javnih službi. Stoga je glavna zadaća države da jamči tu sigurnost, tako da onaj koji radi i proizvodi može uživati plodove vlastitog rada te se osjetiti potaknutim da ga vrši djelotvorno i pošteno. Manjak sigurnosti, praćen korupcijom javne vlasti i širenjem krivih izvora obogaćivanja i lakih profita koji se temelje na nezakonitim ili pak čisto špekulantskim djelatnostima, jedan je od glavnih zapreka razvitka i ekonomskog poretka.

Druga zadaća države jest da nadzire i vodi vršenje ljudskih prava na ekonomskom sektoru; no na tom polju prva odgovornost ne pripada državi, nego pojedincima, raznim grupama i društvima na koje se raščlanjuje društvo. Država ne može davati neposredno pravo na rad, osim ako, poput vojske, ne reglementira sav ekonomski život te uguši slobodnu inicijativu pojedinaca. To ipak ne znači da država nema nikakvih kompetencija na tom području, kako

---

⁹⁷ Usp. Poruka za Svjetski dan mira 1988.: n. n. mj. 1572-1580; Poruka za Svjetski dan mira 1991.:

L'Osservatore Romano, 19. 12. 1990.; 2. vat. koncil, Deklaracija o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae*, 1-2.

⁹⁸ 2. vat. koncil, Past. konst. o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 26.

⁹⁹ Usp. *ibid.* 22.

su tvrdili podupiratelji odsutnosti svih pravila u ekonomskoj sferi. Država je, štoviše, dužna da podupire djelatnost poduzeća stvarajući uvjete koji će osigurati prilike za rad, potičući tu djelatnost gdje bi aktivnost bila nedostatna i podupirući je u momentima krize.

Država posjeduje, također, pravo da zahvati kad posebne prilike monopola kočice ili sprečavaju razvoj. No osim tih zadataka, tj. da usklađuje i usmjerava razvitak država može vršiti *zamjenske funkcije* u iznimnim prilikama, kad društveni sektori ili sustavi poduzeća, preslabi ili na putu izgradnje, nisu dorasli svojim zadacima. Slični zamjenski zahvati, opravdani hitnim razlozima koji se tiču općega dobra, moraju se, koliko je moguće, ograničiti u vremenu da ne bi trajno oduzeli spomenutim sektorima i sustavima poduzeća nadležnosti koje su im vlastite i da ne bi previše proširili područje državne intervencije na način koji šteti slobodi bilo ekonomskoj bilo građanskoj.

Posljednjih smo godina doživjeli veliko proširenje takve sfere zahvata koje je pridonijelo da se izgradi na neki način država novog tipa: »država blagostanja«. Takvih je razvitaka u nekim državama bilo kako bi najprikladnije odgovorile mnogim dužnostima i potrebama donoseći lijek oblicima siromaštva i lišenosti, nedostojnima ljudske osobe. No bilo je ipak i pretjeranosti i zloupotreba, koje su posebno posljednjih godina izazvale oštre kritike te države blagostanja kvalificirane kao »asistencijske države«. Manjci u djelovanju asistencijske države proizlaze iz neprikladnog shvaćanja zadaće koja je državi vlastita. I na tom području treba poštivati *načelo supsidijarnosti*: društvo višega reda ne smije se miješati u nutarnji život društva nižega reda lišavajući ga njegovih nadležnosti, nego mu mora, naprotiv, pomagati u slučaju nužde te mu pomoći da uskladi svoje djelovanje s djelovanjem drugih društvenih komponenata u vidu zajedničkog dobra.¹⁰⁰

Intervenirajući neposredno i oduzimajući odgovornost društvu, asistencijska država prouzrokuje gubitak ljudskih energija te pospješuje pretjeran rast javnih aparata, kojima više vlada birokratska logika negoli briga oko služenja strankama, uz golem porast troškova. Čini se, naime, da potrebu poznaje bolje, i bolje mu uspijeva da je zadovolji, onaj koji joj je bliži i koji postaje bližnji potrebnomu. Dodajemo da često stanoviti tip potreba zahtjeva odgovor ne samo u obliku materijalne pomoći nego mora zadovoljiti i više zahtjeve humanosti. Neka se misli, također, na stanje izbjeglica, useljenika, starih i bolesnih i na sve različite oblike koji traže asistenciju, kao u slučaju onih koji su ovisni o drogama: sve su to osobe kojima može djelotvorno pomoći samo onaj koji pruža osim nužnog liječenja i iskren bratski potporanj.

49. Na tom je polju Crkva, vjerna zapovijedi Krista, svoga utemeljitelja, oduvijek prisutna svojim djelima kako bi ponudila čovjeku u nevolji materijalnu potporu koja ga ne ponižava i

ne svodi na puki predmet asistencije, nego mu pomaže da izađe iz svog nevoljnog stanja učvršćujući mu dostojanstvo osobe. Živom zahvalnošću Bogu treba obilježiti da se u Crkvi nikad nije ugasila djelotvorna ljubav te da se danas nalazi, štoviše, u mnogostrukom i ohrabrujućem porastu. Što se toga tiče, posebno zaslužuje spomen *pojave dobrovoljnosti* koju Crkva potiče i gaji nagovarajući sve da surađuju kako bi je podržali i hrabрили u njezinim inicijativama. No da bi se nadvladao individualistički mentalitet, koji je danas vrlo proširen, zahtjeva se *konkretno zalaganje u solidarnosti i ljubavi*. Ono počinje unutar obitelji međusobnim potpomaganjem bračnih drugova i, kasnije, brigom što je djeca preuzimaju jedna za druge. Na taj način se obitelj kvalificira kao zajednica rada i solidarnosti. No događa se, kad se obitelj odluči da se potpuno odazove vlastitom pozivu, da se može naći lišena nužne potpore sa strane države, a ne raspolaže dostatnim sredstvima za život. Hitno je poticati ne samo politike u korist obitelji nego također socijalne politike kojima će biti glavni cilj sama obitelj, kojoj valja pomagati doznakom odgovarajućih sredstava i djelotvornih instrumenata za život, bilo u odgoju djece bilo u brizi za starce, izbjegavajući da budu uklonjeni iz obiteljske jezgre nego, naprotiv, povezujući odnose između generacija.¹⁰¹

Druga posrednička društva, osim obitelji, vrše također vrlo važne funkcije te aktiviraju posebne mreže solidarnosti. Sva ta društva dozrijevaju, naime, kao stvarne zajednice osoba te prožimlju socijalno tkivo sprečavajući da propadne u anonimnost i u neosobno omasovljenje, na žalost toliko često u modernom društvu. Osoba živi a »subjektivnost društva« raste u mnogostrukom ispreplitanju odnosa. Pojedinač se danas često guši između dva pola, države i tržišta. Čini se, naime, kadikad da postoji samo kao proizvođač i potrošač roba, ili pak kao predmet državne administracije, dok se zaboravlja da suživotu među ljudima nije cilj ni tržište ni državu, jer posjeduje u sebi samomu jedinstvenu vrijednost kojoj moraju služiti i država i tržište. Čovjek je, prije svega, biće koje traži istinu te nastoji živjeti je i produbiti je u dijalogu koji zahvaća prošle i buduće generacije.¹⁰²

50. Takvo otvoreno traženje istine koje se obnavlja u svakoj generaciji karakteristično je za *kulturu nacije*. Uistinu, blago naslijeđenih i stečenih vrijednosti mladi uvijek podvrgavaju osporavanju. Osporavati, međutim, ne znači nužno razarati ili odbijati na aprioristički način, nego, u prvom redu, ispitati unutar vlastitog života i takvom egzistencijskom provjerom učiniti one vrijednosti životnijima, aktualnijima i osobnijima, razlikujući što je u tradiciji vrijedno, od laži i zabluda ili zastarjelih oblika koji se mogu zamijeniti drugima, prikladni-

---

¹⁰⁰ Usp. Pio XI., *Quadragesimo anno*, I: n. n. mj. 184-186.

¹⁰¹ Usp. Apost. pobud. *Familiaris consortio* (22. 11. 1981.) 45: AAS 74 (1982) 136s.

¹⁰² Usp. Nagovor pred UNESCO (2. 6. 1980.): AAS 72 (1980) 735752.

jima za svoje vrijeme.

U tom kontekstu potrebno je također prisjetiti se da se *evangelizacija uključuje u kulturu nacija* podržavajući je na njezinu putu prema istini i pomažući joj u djelu čišćenja i obogaćivanja.¹⁰³ No kad se neka kultura zatvori u se, te nastoji ovjekovječiti zastarjele oblike živote odbijajući svaku razmjenu i konfrontaciju oko čovjekove istine, tada postaje sterilnom te počinje propadati.

51. Sva se ljudska aktivnost odvija unutar neke kulture i u interakciji s njom. Da bi se takva prikladna i odgovarajuća kultura oblikovala, potrebno je da se u tom založi čitav čovjek, koji ovdje razvija svoje stvaralaštvo, svoju inteligenciju, svoje poznavanje svijeta i ljudi. On ovdje ulaže, osim toga, svoje sposobnosti vladanja samim sobom, osobnu žrtvu i zalaganje, solidarnost i raspoloživost da promiče zajedničko dobro. Zato se prvi i najvažniji posao vrši *u srcu čovjeka*, te način kako se čovjek zalaže da ostvari vlastitu budućnost ovisi o poimanju što ga ima o sebi i o svojoj sudbini. Na toj razini djeluje *specifičan i odlučujući doprinos Crkve u korist istinske kulture*. Crkva promiče kvalitetu ljudskih ponašanja koji podržavaju kulturu mira protiv modela koji utapaju čovjeka u masi ne priznavajući ulogu njegove inicijative i slobode, nego vide njegovu veličinu u umijeću sukoba i rata. Crkva pruža takvo služenje *propovijedajući istinu o stvaranju svijeta*, što ga je Bog stavio u ruke ljudi kako bi ga učinili plodnim i svojim djelima savršenijim, *i naviještajući istinu o otkupljenju* kojim je Sin Božji spasio sve ljude te, u isti mah, ujedinio jedne s drugima učinivši ih odgovornima jedne za druge. Sveto pismo nam neprestano govori o aktivnom zalaganju za brata te nam stavlja pred oči potrebu suodgovornosti koja mora obuhvatiti sve ljude.

Taj se zahtjev ne zaustavlja na granicama vlastite obitelji a ni na granicama nacije ili države, nego zahvaća redom sve čovječanstvo, tako da se nijedan čovjek ne može smatrati strancem ili indiferentnim prema sudbini drugoga člana ljudske obitelji. Nijedan čovjek ne može tvrditi da nije odgovoran za sudbinu vlastitoga brata (usp. Post 4, 9; Lk 10, 29-37; Mt 29, 31-46)! Pažljivu i brižnu skrb za bližnjega u samom času potrebe danas olakšavaju također nova sredstva komunikacije, koja su zbližila ljude. Njihova je upotreba posebno važna kad je riječ o traženju sredstava alternativnih ratu pri rješavanju međunarodnih sukoba. Nije teško tvrditi da strahovita snaga sredstava razaranja, koja su na dohvat čaka srednjim i malenim silama, sve uža i uža povezanost između naroda svega svijeta vrlo otežavaju i

---

¹⁰³ Usp. Enc. *Redemptoris Missio*, 39 52: L'Osservatore Romano, 23. 1. 1991.

praktično onemogućavaju ograničenje posljedica nekog sukoba.

52. Papa Benedikt XV. i njegovi nasljednici jasno su shvatili tu opasnost,¹⁰⁴ a mi smo prilikom nedavnog dramatičnog rata u Perzijskom zaljevu ponovili uzvik: »Nikad više rata!«. Ne, nikad više rata, koji razara život nevinih, koji uči ubijati te razara isto tako živote onih koji ubijaju, koji iza sebe ostavlja tragove ogorčenja i mržnje otežavajući pravedno rješenje istih pitanja koja su ga proizvela! Kao što je u unutrašnjosti pojedinih država konačno došlo vrijeme kad vlast zakona zamjenjuje sustav privatne osvete i represalija tako je sada hitno da se dogodi sličan napredak u međunarodnoj zajednici. No ne treba zaboraviti da u korijenu rata postoje općenito stvarni i teški uzroci: pretrpljene nepravde, frustracije zakonitih težnji, bijeda i izrabljivanje očajnih ljudskih mnoštava koja ne vide stvarnu mogućnost za poboljšanje vlastitih prilika putovima mira.

Zato je drugo ime mira *razvitak*.¹⁰⁵ Kao što postoji kolektivna odgovornost da se izbjegne rat, tako postoji i kolektivna odgovornost da se promiče razvitak. Kao što je na nutarnjoj razini moguće i dužnost da se izgradi društvena ekonomija koja će usmjeriti funkcioniranje tržišta prema općem dobru, na isti je način nužno da se prikladno zahvati također na međunarodnoj razini. Zato je potrebno poduzeti *velik napor za međusobno razumijevanje, za poznavanje i senzibilizaciju savjesti*. Ta željena kultura povećava povjerenje u ljudske mogućnosti siromaha te, stoga, u njegovu sposobnost da će poboljšati vlastito stanje radom i dati pozitivan doprinos ekonomskom blagostanju. Da bi to siromah učinio - pojedinac ili nacija - potrebno je da mu se pruže uvjeti koji su stvarno dostižni. Stvarati takve prilike zadatak je *svjetske pomoći za razvoj*, što uključuje, također, žrtvovanje pozicija dobitaka i vlasti kojima se koriste razvijenije ekonomije.¹⁰⁶

Ako se pođe tim putem, može se znatno promijeniti ustaljeni stil života kako bi se ograničilo razbacivanje ljudskih i ambijentalnih zaliha dopuštajući tako svim narodima i ljudima zemlje da ih posjeduju u dostatnoj mjeri. K tomu treba pridodati valorizaciju novih

---

¹⁰⁴ Usp. Benedikt XV., Pobudn. *Ubi Primum* (8. 9. 1914.): AAS 6 (1914) 501s; Pio XI., Radioporuka svim katoličkim vjernicima i svemu svijetu (29. 9. 1938.): AAS 30 (1938) 309s; Pio XII., Radioporuka svemu svijetu (24. 8. 1939.) 333-335; Ivan XXIII., Enc. *Pacem in terris*, III: n. n. mj. 285-289.

¹⁰⁵ Usp. Pavao VI., Enc. *Populorum progressio*, 76-77: n. n. mj. 294 s.

materijalnih i spiritualnih dobara, plodova rada i kulture danas emarginiranih naroda. Tako bi se, na kraju, postiglo cjelovito ljudsko obogaćenje obitelji naroda.

6. poglavlje

ČOVJEK I PUT CRKVE

---

¹⁰⁶ Usp. apost. pobud. Familiaris consortio, 48: n. n. mj. 139s.

53. Našavši se pred bijedom proletarijata, Lav XIII. je rekao: »Prilazimo tom predmetu s pouzdanjem i s punim našim pravom ... činilo bi nam se da ne vršimo našu službu kad bismo šutjeli«. ¹⁰⁷ Posljednjih sto godina Crkva je opetovano iznosila svoju misao prateći izbliza neprestani razvitak socijalnog pitanja, a to jamačno nije uradila da opet stekne privilegije prošlosti ili da nametne svoju koncepciju. Njezin je jedini cilj bila *briga i odgovornost za čovjeka*, kojega joj je povjerio sam Krist, *za toga čovjeka* koji je, kako prisjeća II. vatikanski koncil, jedino stvorenje što ga j Bog htio radi njega samoga i za kojega Bog posjeduje svoj nacrt, tj. učestvovanje u vječnom spasenju. Nije riječ o »apstraktnu« čovjeku, nego o realnu, »konkretnu« i »povijesnu«: riječ je *o svakom čovjeku, jer svakoga obuhvaća otajstvo otkupljenja i sa svakim se Krist tim otajstvom zauvijek sjedinio*. ¹⁰⁸ Slijedi da Crkva ne može napustiti čovjeka i da je »*taj čovjek* prva staza, prvi put što ga Crkva mora prijeći vršeći svoje poslanje ..., put što ga je zacrtao sam Krist, put koji nezaobilazno prolazi kroz otajstvo utjelovljenja i otkupljenja«. ¹⁰⁹

To je, i samo to, nadahnuće koje vlada socijalnim naukom Crkve. Ako ga je ona malo-pomalo razradila u sustavnu obliku, pogotovo od datuma kojega se sjećamo, to je zato što sve doktrinalno bogatstvo Crkve posjeduje kao horizont čovjeka u njegovoj konkretnoj stvarnosti kao grešnika i pravednika.

54. Socijalni nauk danas je posebno usmjeren prema *čovjeku* u koliko je upleten u zamršenu mrežu odnosa modernih društava. Humane znanosti i filozofija od pomoći su kako bi se protumačilo *središnje mjesto čovjeka unutar društva* te se osposobio da bolje razumije sebe samoga u koliko jest »društveno biće«. No jedino mu vjera potpuno otkriva njegov istinski identitet, a upravo iz nje izrasta socijalni nauk Crkve, koja, služeći se svim doprinosima znanosti i filozofije, želi pomagati čovjeku na putu spasenja.

Enciklika *Rerum novarum* može se čitati kao važan doprinos socio-ekonomskoj analizi kraja XIX. stoljeća, ali njezina posebna vrijednost proistječe odatle što je to dokument Učiteljstva koji se dobro uključuje u evangelizatorsko poslanje Crkve zajedno s mnogim drugim dokumentima te naravi. Odatle spoznaja da *socijalni nauk* sam po sebi posjeduje vrijednost *instrumenta evangelizacije*: kao takav nagoviješta Boga i otajstvo spasenja u Kristu svakom čovjeku i, zbog istog razloga, otkriva čovjeka njemu samomu. U tom svjetlu, i samo u tom svjetlu, brine se i za ostalo: za ljudska prava svakoga i, posebno, »proletarijata«, za obitelj i za odgoj, za dužnosti države, za nacionalni i internacionalni poredak društva, za ekonomski

¹⁰⁷ Enc. *Rerum novarum*: n. n. mj. 107.

¹⁰⁸ Usp. Enc. *Redemptor hominis*, 13: n. n. mj. 283.

¹⁰⁹ Ibid. 14: n. n. mj. 284s.

život, za kulturu, za rat i mir, za poštivanje života od časa začeca pa sve do smrti.

55. Crkva prima »smisao čovjeka« od božanske objave. »Da bismo spoznali čovjeka, pravoga čovjeka, treba poznavati Boga«, rekao je Pavao VI. i odmah nadovezao riječi svete Katarine Sienske koja je u molitvi izrazila isti pojam: »U tvojoj naravi, Vječno Božanstvo, spoznat ću svoju narav«. ¹¹⁰

Zato je kršćanska antropologija, u stvari, jedno poglavlje teologije, te zbog istog razloga crkveni socijalni nauk, brinući se za čovjeka, zanimajući se za nj i za način njegova ponašanja u svijetu, »pripada ... u područje teologije i, posebno, moralne teologije«. ¹¹¹ Proizlazi da je teološka dimenzija nužna bilo da se protumače bilo da se riješe aktualni problemi ljudskoga suživota. To vrijedi - valja istaknuti - i što se tiče »ateističkog« rješenja, koje lišava čovjeka jedne od njegovih temeljnih komponenata, duhovne komponente, kao što se tiče i permisivnih i konzumističkih rješenja, koja uz razne izlike smjeraju da čovjeka uvjere kako je nezavisan od bilo kakva zakona i od Boga, zatvarajući ga u egoizam koji na kraju šteti i njemu samomu i drugima.

Kad naviješta *čovjeku* Božje spasenje, kad mu nudi i daje božanski život posredstvom sakramenata, kad usmjerava njegov život zapovijedima ljubavi prema Bogu i bližnjemu, Crkva pridonosi obogaćivanju čovjekova dostojanstva. No kako, s jedne strane, nikada ne može napustiti to svoje religiozno i transcendentno poslanje u korist čovjeka tako je, s druge strane, svjesna da njezino djelo danas nailazi na posebne teškoće i zapreke. Eto zašto se uvijek zalaže novim snagama i novim metodama za evangelizaciju koja uznapreduje čitava čovjeka. I u predvečerje trećega tisućljeća ona ostaje »znakom i čuvarom transcendentnog značaja ljudske osobe«, ¹¹² kako je to uvijek nastojala činiti hodajući zajedno s čovjekom duž cijele povijesti. Enciklika *Rerum novarum* znakovit je izraz toga.

56. U stotoj godišnjici te enciklike želimo zahvaliti svima onima koji su se zalagali da proučavaju, produbljuju i šire *kršćanski socijalni nauk*. U tu svrhu nezaobilazna je suradnja mjesnih Crkvi, te se nadamo i očekujemo da će godišnjica biti motiv za obnovljeni polet u njegovu proučavanju, širenju i primjeni na mnogostrukim područjima.

Želimo, posebno, da ga upoznaju i ostvare u raznim zemljama gdje se, nakon sloma realnog socijalizma, pokazuje teško nesnalaženje oko djela obnove. Zapadne zemlje sa svoje strane upadaju u opasnost da u tom slomu vide jednostrano pobjedu vlastitog ekonomskog sustava, te se stoga ne brinu da ga prikladno isprave. Zemlje trećega svijeta nalaze se, zatim,

¹¹⁰ Pavao VI., Homilija na posljednjoj javnoj sjednici 2. vat. koncila (7. 12. 1965.): AAS 58 (1966) 58

¹¹¹ Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 41: n. n. mj. 571.

više no ikada u dramatičnim prilikama nerazvijenosti koja se svakoga dana produbljuje.

Lav XIII., pošto je formulirao načela i usmjerenja za rješenje radničkog pitanja, napisao je odlučujuću riječ: »Neka svatko radi ono što na nj spada i neka ne oklijeva, jer ako se kasni, moglo bi liječenje jedne već tako teške bolesti biti još teže«, dodavši također: »Što se tiče Crkve, ona neće nikada ni na kakav način propustiti što je njezin posao«. ¹¹³

57. Crkva socijalnu poruku evanđelja ne smije smatrati teorijom, nego, u prvom redu, temeljem i motivacijom djelovanja. Potaknuti tom porukom, neki od prvih kršćana dijelili su svoja dobra siromasima svjedočeći kako je bio moguć miran i solidaran život usprkos različitu društvenom porijeklu. Snagom evanđelja monasi su tijekom stoljeća obrađivali zemlju, redovnici i redovnice osnivali bolnice i skloništa za siromašne, bratovštine, muževi i žene svih staleža zalagali su se u korist potrebitih i emarginiranih, uvjereni da Kristove riječi: »Što god učiniste jednom od ove moje najmanje braće, meni činite« (Mt 25, 40) ne smiju ostati pobožna želja, nego moraju postati konkretnim životnim zalaganjem.

Danas je Crkva više no ikada svjesna da njena socijalna poruka mora biti vjerodostojna više *djelatnim svjedočenjem* nego svojom suvislošću i nutarnjom logikom. I njezino opredjeljenje za siromašne proizlazi iz te svijesti, koja nikad ne isključuje ni diskriminira druge grupe. Riječ je, naime, o izboru koji ne vrijedi samo za materijalno siromaštvo, jer je poznato da se, poglavito u modernom društvu, susreću mnogi oblici siromaštva, ne samo ekonomskog nego i kulturnog i religioznog. Ljubav Crkve prema siromasima, koja je od prvotne važnosti te pripada njezinoj trajnoj tradiciji, tjera je da se obraća svijetu u kojemu, usprkos tehničko-ekonomskom napretku, siromaštvo prijeti da zadobije gigantske dimenzije. U zemljama Zapada postoji mnogostruko siromaštvo rubnih grupa, starih i bolesnih, žrtava konzumizma i, još više, grupa izbjeglica i emigranata; u zemljama na putu razvitka pojavljuju se na horizontu dramatične krize ako se na vrijeme ne poduzmu međunarodno usklađene mjere.

58. Ljubav prema čovjeku i, u prvom redu, prema siromahu, u kojemu Crkva vidi Krista, konkretizira se *u promicanju pravde*. Pravda se nikada neće moći potpuno ostvariti ako ljudi ne budu prepoznali u onomu koji nema, koji moli pomoć za svoj život, ne nekog nepoćudnog ili neki teret, nego priliku za dobro u sebi, mogućnost većega bogatstva. Samo će ta svijest uliti hrabrost da se preuzme rizik i promjena što ih uključuje svaki istinski pokušaj da se pomogne drugom čovjeku. Nije, naime, riječ da se dadne samo suvišak nego da se pomogne

---

¹¹² 2. vat. koncil, Past. konst. o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 76; usp. Ivan Pavao II., Enc. *Redemptor hominis*, 13: n. n. mj. 283.

¹¹³ Enc. *Rerum novarum*: n. n. mj. 143.

čitavim narodima da uđu u krug ekonomskog i ljudskog razvitka iz kojega su isključeni ili su u njemu otjerani na rub. To će biti moguće ne samo posegnuvši za viškovima što ih naš svijet proizvodi u izobilju nego, u prvom redu, mijenjajući stilove života, modele proizvodnje i potrošnje, ustaljene strukture moći koje danas vladaju društvom. Nije riječ o tom da se razore instrumenti društvene organizacije koji su se pokazali dobrima, nego da se usmjere prema odgovarajućoj koncepciji zajedničkog dobra u odnosu prema svoj ljudskoj obitelji. Danas se provodi tzv. »globalizacija ekonomije«, pojava koju ne smijemo omalovažavati jer je kadra stvoriti izvanredne priloge većega blagostanja. No sve više se osjeća potreba da toj sve većoj internacionalizaciji ekonomije odgovaraju valjana međunarodna tijela nadzora i vodstva koja će usmjeravati samu ekonomiju prema općem dobru, što sada nijedna pojedina država, makar i ona najmoćnija, nije kadra učiniti. Da bi se mogao postići takav rezultat, potrebno je da poraste skladna suradnja između velikih zemalja i da u međunarodnim tijelima budu pravedno zastupljeni interesi velike ljudske obitelji. Potrebno je, također, da ta tijela, procjenjujući posljedice svojih odluka, uvijek vode na odgovarajući način računa o onim narodima ili zemljama koje malo utječu na međunarodno tržište, ali obiluju življim i bolnijim potrebama, te im je nužna veća pomoć za njihov razvitak. Nema sumnje da na tom polju treba još mnogo učiniti.

59. Kako bi se, dakle, aktualizirala pravda te ljudska nastojanja uspjela da je ostvare, potreban je *dar milosti*, koji dolazi od Boga. Po njoj, u suradnji s ljudskom slobodom, dobiva se ona otajstvena prisutnost Boga u povijesti što je Providnost.

Iskustvo novosti koje se živi slijedeći Krista zahtijeva da ga predajemo drugim ljudima u konkretnosti njihovih poteškoća, borbi, problema i izazova kako bi se te teškoće rasvijetlile i postale humanijima u svjetlu vjere. Vjera, naime, ne samo pomaže da se nađu rješenja nego čini da se mogu još ljudski proživljavati također situacije trpljenja, da se u njima čovjek ne izgubi i ne zaboravi svoje dostojanstvo i svoj poziv.

Socijalni nauk, nadalje, posjeduje važnu interdisciplinarnu dimenziju. Kako bi se jedinstvena istina o čovjeku bolje utjelovila u razne društvene, ekonomske i političke kontekste u neprestanoj mijeni, takav nauk ulazi u dijalog s raznim disciplinama koje se bave čovjekom, objedinjuje u sebi njihove doprinose te im pomaže da se otvore prema širem horizontu u službi pojedine osobe, koja se spoznaje i ljubi u punini svojega poziva.

Uz interdisciplinarnu dimenziju potrebno je, zatim, prisjetiti na praktičnu i, u nekom smislu, eksperimentalnu dimenziju toga nauka. Ona se smjestila na raskršću života i kršćanske savjesti, s jedne strane, i prilika u svijetu, s druge strane, te se očituje u naporima što ih pojedinci, obitelji, kulturni i socijalni djelatnici, političari i državnici poduzimaju kako bi je

oblikovali i primijenili u povijesti.

60. Naviještajući načela za rješavanje radničkog pitanja Lav XIII. je napisao: »Rješavanje tako teškog pitanja zahtijeva pomoć i djelotvornu suradnju i drugih«. ¹¹⁴ Bio je uvjeren da se teška pitanja što ih je rađalo industrijsko društvo mogu riješiti samo suradnjom svih snaga. Ta je tvrdnja postala trajnim elementom crkvenog socijalnog nauka, pa to u isti mah tumači zašto je Ivan XXIII. uputio svoju encikliku o miru i »svim ljudima dobre volje«. No papa Lav je, ipak, sa žalošću morao ustanoviti da su ideologije njegova doba, pogotovo liberalizam i marksizam, odbijah tu suradnju. U međuvremenu promijenilo se štošta, pogotovo posljednjih godina. Današnji je svijet sve više svjestan da rješavanje velikih nacionalnih i međunarodnih pitanja nije samo pitanje ekonomske proizvodnje, ili pravne ili društvene organizacije, nego da zahtijeva jasne etičko-religiozne vrednote i promjenu mentaliteta, ponašanja i struktura. Crkva se osjeća posebno odgovornom da pruži taj doprinos i - kao što smo napisali u enciklici *Sollicitudo rei socialis* - postoji utemeljena nada da i ona brojna skupina koja ne ispovijeda nijednu vjeru može pridonijeti da se dadne nužan etički temelj društvenom pitanju. ¹¹⁵

U istom smo dokumentu, također, uputili poziv kršćanskim Crkvama i svim velikim svjetskim religijama pozivajući ih da pruže jednodušno svjedočanstvo zajedničkih uvjerenja o dostojanstvu čovjeka, kolega je stvorio Bog. ¹¹⁶ Doista smo uvjereni da će religije danas i sutra igrati istaknutu ulogu u očuvanju mira i izgradnji društva dostojna čovjeka.

S druge strane, spremnost za dijalog i suradnju vrijedi za sve ljude dobre volje, pogotovo za osobe i skupine koje nose posebnu odgovornost na političkom, ekonomskom i društvenom polju, bilo na nacionalnoj bilo na međunarodnoj razini.

61. Na početku industrijskog društva »gotovo ropski jaram« prisilio je mojega prethodnika da uzme riječ u *obranu čovjeka*. Kroz sto prošlih godina Crkva je ostala vjerna tom zalaganju! Uključila se, doista, u burno vrijeme klasne borbe nakon prvoga svjetskoga rata da bi branila čovjeka od ekonomskog izrabljivanja i od tiranije totalitarnih sustava. Stavila je dostojanstvo osobe u središte svojih socijalnih poruka nakon drugog svjetskog rata naglašavajući opću namjenu materijalnih dobara, društveni poredak bez tlačenja i utemeljen na duhu suradnje i solidarnosti. Neprestano je, zatim, tvrdila da osoba i društvo nemaju samo potrebu za tim dobrima nego također za duhovnim i religioznim vrijednostima. Znajući, nadalje, sve bolje da previše ljudi ne živi u blagostanju zapadnoga svijeta, nego u bijedi

---

¹¹⁴ Ibid.: n. n. mj. 107.

¹¹⁵ Usp. Enc. *Sollicitudo rei socialis*, 38: n. n. mj. 564-566.

¹¹⁶ Usp. ibid. 47: n. n. mj. 582.

zemalja u razvoju, te trpi prilike koje su još uvijek »jaram gotovo ropski«, osjetila je i osjeća dužnost da javno osudi takvu stvarnost sa svom jasnoćom i čvrstoćom, iako zna ta taj njezin krik neće svi prihvatiti blagohotno.

Sto godina nakon objavljivanja *Rerum novarum* Crkva se još uvijek nalazi pred »novini stvarima« i novim izazovima. Zato ta stoljetnica mora učvrstiti u zalaganju sve ljude dobre volje, a posebno vjernike.

62. Ova naša enciklika htjela je svratiti pogled u prošlost, ali je, u prvom redu, okrenuta budućnosti. Kao i *Rerum novarum*, smjestila se kao na prag novoga vijeka te mu kani, s Božjom pomoći, pripremiti dolazak.

Istinska i vječna «novost stvari» u svako doba proizlazi od neizmjerne Božje moći koja kaže: »Evo, sve činim novo« (Otk 21, 5). Te se riječi odnose na dovršetak povijesti kad Krist »preda kraljevstvo Bogu i Ocu ..., da Bog bude sve u svemu« (1 Kor 15, 24. 28). No kršćanin zna dobro da je novost koju iščekujemo u njenoj punini pri povratku Gospodina prisutna već od stvaranja svijeta i, još autentičnije, otkad je Bog postao čovjekom u Isusu Kristu te s njim i po njemu učinio »novo stvorenje« (2 Kor 5, 17; Gal 6, 15).

Zaključujući, još jednom zahvaljujem Bogu svemogućemu, koji je dao svojoj Crkvi svjetla i snage da prati čovjeka na zemaljskom putu prema vječnom cilju. I u trećem će tisućljeću Crkva biti vjerna da »čovjekov put uzima kao svoj«, svjesna da ne korača sama, nego s Kristom svojim Gospodinom. On je čovjekov put učinio svojim te ga vodi i tada kad čovjek toga nije svjestan.

Marija, Otkupiteljeva majka, koja ostaje s Kristom na njegovu putu prema ljudima te s ljudima korača pred Crkvom u hodočašću vjere, neka majčinskim zagovorom prati čovječanstvo prema bliskom tisućljeću u vjernosti Onomu koji »jučer i danas isti je - i uvijek« (usp. Heb 13, 8), Isus Krist, naš Gospodin, u čije ime blagoslivamo sve od srca.

Dano u Rimu pri Svetom Petru, 1. svibnja - na spomendan sv. Josipa, radnika - godine 1991., trinaeste pontifikata.

Ivan Pavao II.

Uvod	5
<i>Poglavlje. Karakteristične crte Rerum novarum ...</i>	8
<i>Poglavlje. Prema današnjim »novim stvarima«</i>	18
<i>Poglavlje. Godina 1989.</i>	28
<i>Poglavlje. Privatno vlasništvo i opća namjena dobara</i> ..	37
<i>Poglavlje. Država i kultura</i>	53
<i>Poglavlje. Čovjek i put Crkve</i>	62